

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Ústav dějin křesťanského umění

Ing. Bc. Gabriela Wohanková

**Stavební dílo Czernin-Morzinů ve
Vrchlabí ve 2. pol. 19. století s kontextem
architekta Stephana Tragla**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Eva Bendová, Ph.D.

Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval (a) samostatně a použil (a) jen uvedené prameny a literaturu.

2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

<datum prohlášení, podpis studenta>

Bibliografická citace

Stavební dílo Czernin-Morzinů ve Vrchlabí ve 2. pol. 19. století [rukopis] : diplomová práce / Gabriela Wohanková; vedoucí práce: PhDr. Eva Bendová, PhD. -- Praha, 2022. -- 123 s.

Anotace

Diplomová práce „Stavební dílo Czernin-Morzinů ve Vrchlabí ve 2. pol. 19. století s kontextem architekta Stephana Tragla“ se zabývá stavebními realizacemi architekta Stephana Tragla, které vypracoval pro hraběnkou Aloisii Morzinovou ve Vrchlabí. Práce se snaží podrobně zdokumentovat stavby a dát je do kontextu tehdejší doby a staveb ve Vrchlabí.

Klíčová slova

Vrchlabí, Czernin-Morzin, 19.stol, architektura, Stephan Tragl

Abstract

The diploma thesis "The construction work of the Czernin-Morzins in Vrchlabí in the second half of the 19th century" deals with the realizations of the architect Stephan Tragl for Countess Aloisia Morzinová, in the town Vrchlabí. The work aims to document the resulting buildings in more detail and place them in the context of the architecture of this time and in the context of the then buildings Vrchlabí.

Keywords

Vrchlabí, Czernin-Morzin, 19th century, architecture, Stephan Tragl

Počet znaků (včetně mezer): <119 711>

Poděkování

Především děkuji vedoucí práce PhDr. Evě Bendové Ph.D. za mimořádně vstřícný přístup a odborné vedení diplomové práce.

Za možnost prostudovat archivní fond Krkonošského muzea a cenné rady panu Mrg. Loudovi a paní Zázvorkové, ředitelce muzea.

Panu mgr. Viktoru Blažkovi, Ph.D. za cenné informace o Stephanu Traglovi i rady při bádání.

Děkuji své rodině za podporu a trpělivost.

Obsah

Úvod.....	6
1. Život Stephana Tragla.....	11
2. Tvorba Stephana Tragla.....	15
3. Děkanský kostel sv. Vavřince ve Vrchlabí.....	21
3.1. Vývoj prostoru kolem kostela sv. Vavřince od návsi k náměstí.....	22
3.2. Hledání prostoru a formy nového kostela	24
3.3. Kostel svatého Vavřince ve Vrchlabí.....	28
4. Rodinná pohřební kaple Czernin - Morzinů.....	48
4.1. Nerealizovaný návrh kaple na centrálním půdorysu	49
4.1.1 Inspirační paralely	51
4.2. Realizovaný návrh – podélná dispozice	53
4.3. Realizační plány	57
4.4. Realizace hřbitovní kaple ve Vrchlabí	58
4.4. Otázka nad autorstvím kaple sv. Anny v Kyselce.....	61
Závěr	64
Seznam použitých zkratk.....	68
Seznam literatury	69
Seznam vyobrazení	75
Obrazová příloha.....	82

Úvod

Ve druhé polovině 19. století prochází město Vrchlabí a jeho okolí velkou urbanistickou změnou, podmíněnou zejména industrializací. Jedním z významných investorů byl rod Morzinů, který tehdy sídlil ve Vrchlabí a Horním Maršově. Za doby působení hraběnky Aloisie Morzinové a jejího syna Rudolfa Czernin-Morzina dochází k četným rekonstrukcím staveb a k výstavbě nových budov nejen ve Vrchlabí, o čemž svědčí rozsáhlá dochovaná sbírka plánů, uložená v Oblastním archivu v Hradci Králové.¹ Mimo návrhů na nové pivovary a jejich rekonstrukce, přádelny či horské boudy zde nalzáme i plány Stephana Tragla na nový kostel ve Vrchlabí, a to od prvních návrhů po realizační dokumentaci, včetně výrobní dokumentace oltářů v měřítku 1:1. Vzhledem k tomu, že archiv nebyl doposud uspořádán, byla mi poskytnuta k nahlédnutí pouze plánová dokumentace od druhé poloviny 19. století do zhruba 20. let 20. století. Přístup k osobním dokumentům týkající se hraběnky mi nebyl povolen z důvodu neuspořádanosti archivu, proto jsem musela ustoupit od původní myšlenky více zdokumentovat vztah hraběnky Aloisie a architekta Tragla a přispět tím k většímu objasnění Traglova života i tvorby, jakožto i důvody, pro které si hraběnka Morzinová vybrala právě tohoto architekta, o jehož životě toho není mnoho známo.

Pro svou práci jsem si proto stanovila dva hlavní tematické okruhy. Prvním je revize architektova pracovního života a sestavení katalogu jeho doposud známých i doposud neuveřejněných prací. Druhým tematickým okruhem je architektova tvorba ve městě Vrchlabí, kterou představuje zejména jeho práce na sakrálních stavbách pro investorku hraběnku Aloisii Czernin-Morzinovou, Zde se jedná o nové stavby děkanského kostela svatého Vavřince a hrobku rodiny Czernin-Morzinových. Při tomto svém zkoumání jsem se rovněž zamyslela nad autorstvím kostela sv. Anny v Kyselce.

¹ Státní oblastní archiv v Hradci Králové (dále SOAHK), Archiv velkostatku Vrchlabí (dále jen AVV), plánová dokumentace od 2. poloviny 19. století, neuspořádáno, 220 listů. Fakt, že je archiv neuspořádaný a nepřístupný jsem ověřovala dvakrát při osobní návštěvě v červnu 2017 a dubnu 2019, dále pak během pandemie přes elektronickou poštu v na začátku roku 2021.

Literatura zabývající se osobou Stephana Tragla je velmi kusá, informace týkající se života a tvorby architekta Stephana Tragla jsou nesourodé, zabývají se pouze některými jednotlivostmi, ale nepodávají ucelený a úplný obraz. Většinu jeho děl zmiňuje ve své práci Věra Laštovičková.² Vzhledem k tomu, že jde o katalog k výstavě *Cizí dům?*, není zde uvedený výčet jeho realizací úplný, i když architektu věnuje několik stránek textu. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*³ uvádí seznam prací, které se s výjimkou přestavby špitálu v Boru u Tachova, omezují pouze na území Hlavního města Prahy. Z vrchlabských staveb je v literatuře všeobecně opomenuta budova tehdejšího špitálu pro chudé, vzniklou z donace a patronace hraběnky Czernin-Morzinové. Pražské realizace a návrhy jsou uvedeny v příslušném svazku soupisu *Umělecké památky Prahy*⁴, některé mimopražské realizace pak v odpovídajícím svazku *Uměleckých památek Čech*.⁵

V případě novostavby děkanského kostela sv. Vavřince se v archivu Krkonošského muzea ve Vrchlabí dochovaly tři návrhy, dva vytvořili místní stavitelé Eduard Zirm a Josef Kavan, jeden pak Stephan Tragl. V první části věnované děkanskému kostelu sledují vývoj prostoru kolem kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí, jeho proměnu od neuspořádané středověké návsi na konci původní lánové vesnice až po náměstí s výstavními budovami a adekvátně reprezentujícím kostelem. Je jen velmi málo měst v České republice, které by v polovině 19. století neměly uzavřenu základní urbanistickou strukturu centra. Středověká města uvnitř hradeb jsou v 19. století zcela zastavěna a novostavby se omezují v podstatě na dostavby proluk. Výjimkou bývají velká města, kdy například v Praze asanací židovské čtvrti vznikl prostor pro novou kompaktní zástavbu. Ve Vrchlabí máme možnost pozorovat podobnou situaci, kdy v tehdejším centru města dochází k bourání původní organicky rozmístěné zástavby, která měla být nahrazena novou, jasně definovanou strukturou ulic vymezených reprezentativní zástavbou. Od roku 1805, kdy byl zrušen hřbitov, prochází náměstí

² LAŠTOVIČKOVÁ 2015.

³ VLČEK, 2004.

⁴ BAŤKOVÁ 1998.

⁵ POCHE 1977.

urbanisticky výraznými proměnami, které jsou završeny novostavbou kostela. Bezesporu se jednalo o velmi diskutované téma.

Doposud se nikdo nezabýval posouzením jednotlivých projektů ani vyhodnocením realizovaného projektu Stephana Tragla oproti konkurenčním návrhům. Domnívám se, že toto vyhodnocení nám může poskytnout zodpovězení otázky, zda Traglův návrh byl opravdu lepší než návrhy místních stavitelů. Návrhům kostelů se věnuji i z hlediska urbanismu, myšlenek architektů na utváření nového prostoru, dominanty a návaznosti na hlavní vrchlabskou ulici (dnes ulice Krkonošská), jejímž je zakončením. Text doplňuji obrazovou přílohou vlastních 3D rekonstrukcí prostorového uspořádání kolem kostela v zásadních časových okamžicích od přelomu 18. a 19. století do roku 1890, kdy byl vystavěn kostel sv. Vavřince. Při práci na vizualizacích jsem vycházela zejména z výtvarné⁶ a fotografické⁷ sbírky Krkonošského muzea ve Vrchlabí a konzultací s pracovníky muzea historikem Mgr. Loudou a ředitelkou muzea paní Zázvorkovou.

Ke kapli Czernin-Morzinů ve Vrchlabí se dochovaly plány na její výstavbu, opět včetně prvotních návrhů, které Tragl vypracoval ve dvou variantách,⁸ a zakreslení skutečného stavu kaple k 26. 7. 1907, ovšem, jak uvidíme, nešlo zcela přesné zaměření.⁹ V každé variantě vychází z jiných ideových hledisek, které však mají jeden společný znak – postavit nový reprezentativní pohřební prostor pro starou šlechtickou rodinu – Czernin-Morzinů.

Základem pro mou práci tedy bylo bádání v archivech. Kromě již zmíněného Státního oblastního archivu v Hradci Králové, jsem postupně navštívila i další archivy.

⁶ Krkonošské muzeum ve Vrchlabí (dále jen KM), Sběrka výtvarných děl

⁷ KM, Sběrka fotografií

⁸ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, inv. č. 333, plán rodinné hrobky – návrh 1866 – SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, Hochgräfliche Gruft, Plán hrobky Černín – Morzinů a kostela ve Vrchlabí – SOHK, AVV, plánová dokumentace od 2. poloviny 19. století, neuspořádáno, 220 listů – půdorysy realizačního projektu kaple byly vloženy mezi výkresy děkanského kostela

⁹ KM, sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, pol. 19. století, konec 19. století, 4 listy

V archivu Krkonošského muzea ve Vrchlabí se nachází nové návrhy na nový kostel od místních stavitelů Eduarda Zirna¹⁰ a Josefa Kavana,¹¹ i část dochovaných plánů kostela od Stephana Tragla.¹² Ve složce k vrchlabskému klášteru se nachází zakreslení realizovaného stavu hrobky Czernin-Morzinů ve Vrchlabí ke dni 26. 7. 1907.¹³ Dále pak bohatá Sběrka fotografií, vztahující se (nejen) ke sledovaným stavbám.

Archiv Stavebního úřadu Horního Maršova neobsahuje žádnou dokumentaci do roku 1897, neboť 30. 7. 1897 postihla tuto obec ničivá povodeň.

Státní oblastní archiv v Trutnově neobsahuje žádné dokumenty, které by se vztahovaly ke kostelu či kapli ve Vrchlabí či k přímo k hraběnce Aloisii, byly předány do archivu v Hradci Králové.

V archivu Stavebního úřadu ve Vrchlabí se nachází doposud nepublikované plány na výstavbu špitálu, dnes objekt č. p. 212.¹⁴ Ke kostelu sv. Vavřince je zde uložen Posudek stavebně technického stavu s důrazem na krov a střešní krytinu kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí obsahující fotografie zachycující stav kostela v roce 1996.¹⁵

Nejen pro vytvoření podrobné analýzy kostela sv. Vavřince a pohřební kaple ve Vrchlabí byly důležité návštěvy všech jejich prostor. Při této příležitosti jsem pořizovala podrobnou fotodokumentaci, včetně detailů. Ve své práci jsem ovšem dala přednost zveřejněním archivní plánové dokumentace a vzhledem k již tak objemné obrazové příloze jsem se omezila pouze úzký výběr z pořízených fotografií.

Přínos pro pochopení myšlení architektů a jejich tvorby ve druhé polovině 19. století má pro mne práce Věry Laštovičkové *Zkamenělá hudba Bernharda Gruebera 1806–*

¹⁰ KM, neuspořádáno (dále EZ), plánová dokumentace, 12 listů.

¹¹ KM, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 3/3 19. století, 5 listů.

¹² KM sign. 47, Nový děkanský kostel 1883, 1886-1887, 1926, 20 listů.

¹³ KM sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, pol. 19. století, konec 19. století, 4 listy.

¹⁴ Archiv stavebního úřadu Vrchlabí (dále ASV), složka č. p. 212

¹⁵ DANĚK 1996.

1882,¹⁶ která je uceleným a souborným dílem o tomto architektovi. Ačkoliv Stephan Tragl nedosáhl jeho věhlasu a významu, lze u něj vypozaovat stejné zdroje inspirace. Pro pochopení motivace a myšlení (nejen) členů šlechtického rodu při stavebních investicích a realizacích v 19. století byla pro mne publikace Jindřicha Vybírala *Století dědiců a zakladatelů. Architektura Jižních Čech v období historismu*.¹⁷ K pochopení myšlení a nahlížení na architekturu jako prezentaci určitých postojů či názorů mi pomohly jeho statě *Národ, identita a styl. Konstruování národní identity na příkladu české architektury 19. století*¹⁸ a *Národní styl bez nacionalismu, nacionalismus bez národního stylu*.¹⁹ Významným zdrojem informací týkajících se pohledu na pohřbívání a posledního spočinutí člověka pro mne byla publikace Howarda Colvina *Architecture and the after-life*.²⁰

¹⁶ VOSTŘELOVÁ 2018.

¹⁷ VYBÍRAL 1999.

¹⁸ VYBÍRAL 2013.

¹⁹ VYBÍRAL 2020.

²⁰ COLVIN 1991.

1. Život Stephana Tragla

O životě Stephana Tragla toho není příliš známo. V literatuře navíc bývá uváděn pod několika variacemi jmen – Štefan, Stefan, Stephan, případně variantami příjmení – Tragl, Tragel, Trágl, Trégl. Ve své práci používám jméno, které uváděl na svých projektech – Stephan Tragl.

V literatuře se uvádí, že se narodil se roku 1845 v Boru u Tachova²¹, střední školu vystudoval v Domažlicích.²² Byl absolventem pražské polytechniky, kam ke dni 1. listopadu 1868 usedá jako asistent architektury u profesora Zítka²³. Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků však uvádí profesora Niklase²⁴. Výroční zpráva o stavu a platbách Německého polytechnického institutu v letech 1869-70 uvádí, že se učitelský sbor skládal mmj. ze 12 asistentů, které zároveň vyjmenovává a uvádí též jméno Stephan Tragl.

*Výroční zpráva Pražského spolku pro stavbu dómu od 1. května 1866 do 30. dubna 1867*²⁵ vyslovuje svůj vděk rektorátu polytechnického institutu vyslání studentů Polytechnického zemského institutu na prázdninovou výpomoc. Mezi dvanácti jmény se objevuje i „Stefan Tragl.“ V čem jeho práce spočívala, není specifikováno, ani naznačeno.

Architekt je v roce 1868 zmiňován v časopise *Gewerbehalle*,²⁶ který se specializoval na prezentaci historických architektonických prvků. Pod obrázky č. 32 a 33 čteme „pozdně renesanční kované mřížoví ze strahovského kláštera v Praze zaznamenané architektem St. Traglem tamtéž.“

²¹ LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 126 – rok narození jsem se snažila ověřit vyhledáním jeho jména v příslušné matrice, ovšem bez kladného výsledku. Zdroj: <https://www.portafontium.eu/contents/register/soap-pn/cirkev-rimskokatolicka/bor-tc>, vyhledáno 26. 11. 2022.

²² LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 126.

²³ VELFLÍK 1904, 578.

²⁴ VLČEK 2004, 668.

²⁵ JAHRBUCH DES PRAGER DOMBAU-VEREINS 1867, 49.

²⁶ BÄUMER/SCHNORR 1868.

Z díla Josefa Köferla²⁷ se o něm dovídáme, že „získal v Praze vynikající pověst architekta.“ Jeho bratr Alexandr byl profesorem na státním gymnáziu v České Lípě, otec Josef Tragl byl významným podnikatelem v Tachově, mimo jiné zde postavil v roce 1862 továrnu na sirupy a v roce 1876 parní mlýn. Stephan Tragl působil v Karlových Varech (1870), v Příbrami (1872), v Plzni (1875) a od roku 1878 v Praze na Smíchově, kde sídlil jeho ateliér.²⁸ Ze seznamu členů Německého polytechnického spolku v Čechách víme i adresu ateliéru – Nábřeží č. 474, Smíchov.²⁹ O jeho další působnosti v Praze, kromě několika dochovaných projektů, hovoří různé výroční zprávy.

V letech 1880 – 1881 je veden jako přispívající člen ve *Výroční zprávě čtenářského a přednáškového sálu německých studentů v Praze*.³⁰

Ze *Zpráv společnosti architektů a inženýrů v království českém*³¹ se dozvídáme, že spolupracoval s firmou H. Rödl, která vystavovala „různé zámečnické práce z oblasti stavebnictví, z nichž za pozornost stojí především kované mříže a zábradlí schodiště. Mřížové práce podle návrhů prof. architekta Josefa Schulze, architekta Tragla a stavitele Jechenthala v italské renesanci se vyznačují jak správnými, krásnými stylistickými formami, tak pečlivým provedením. Kompetentní umělecké autority se na ně stále častěji obracejí s žádostí o radu a návrhy a troufáme si tvrdit, že ambiciózní průmyslníci, kteří již absolvovali další teoretickou i praktickou přípravu na nově založených technických školách, mají větší šanci vytvořit opravdová umělecká díla u uměleckých autorit, pokud dostatečně uměnímilovná veřejnost přinese potřebný impuls a potřebnou materiální podporu. Důkazem toho jsou zámečnické práce také známé pražské firmy H. Duffé, která realizovala návrhy stavitele Josefa Mockera pro katedrálu sv. Víta v Praze.“

²⁷ KÖFERL 1890, 457–458.

²⁸ LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 126-127.

²⁹ CZUBER 1880, 257.

³⁰ ESCHENBACH 1881, 52.

³¹ SCHUBERT-SOLDERN/SASKA 1881, 143.

Ve Vyhlášce Ministerstva kultury a vyučování z roku 1881 je uváděn jako člen komise „pro složení státní zkoušky z pozemního stavitelství na Německé technické vysoké škole v Praze.“³² V témže roce působí ve stavebním výboru Všeobecné zemské výstavy.³³

V únoru roku 1882 navštívil Olomouc, neboť je v seznamu návštěvníků hotelu Bauer ze dne 9. února.³⁴

V časopise *Riesengebirge in Wort und Bild* z března 1886 je architekt Tragl uváděn hned dvakrát, pokaždé v souvislosti s úpravou či stavbou v okolí pramenů Labe. Na straně 39 se dovídáme, že „Stavební mistři Bohaty, Stühn, Rob, Schmidt, Eduard Zirm a architekt Tragl byli vyzváni, aby vypracovali plán monumentálního rozšíření pramenů Labe. Stavební mistři se dohodli, že příslušné záměry provedou bezplatně s ochotou, která si zaslouží uznání.“ Další informaci o Traglovi máme ze strany 129, kdy se Sekce Strausebauden³⁵ ptá, jak daleko pokročily přípravné práce na památníku (Elbequell-Monumentalbau)³⁶ pramene Labe a sděluje, že doposud byly předloženy dva plány. Jeden od stavitele Kühna z Trutnova, druhý od architekta Tragla z Prahy.³⁷

Ve Zprávě o hospodaření královského hlavního města Prahy za roky 1891 a 1892 se dozvídáme o výstavbě nového městského parku s rybníkem, jehož donátorem byl pan Eduard Ritter von Daubek, který městu 16. listopadu 1889 daroval pozemky na Smíchově a zavázal se v nich zmíněný veřejný park na vlastní náklady vybudovat. Zda byl Tragl autorem celé koncepce či stavbu vedl, není zřejmé, víme však, že „projekt byl

³² VERORDNUNGSBLATT 1891, 52.

³³ KAFKA 1893, 49.

³⁴ NEUE ZEIT 1882, 84.

³⁵ Krausovy boudy

³⁶ Muselo se jednat významný památník, neboť výše uvedená jména patřila vesměs vlivným místním podnikatelům ve stavebnictví, například Adolf Bohaty byl stavitel z Trutnova, člen městské rady, liberecké obchodní komory, člen zemského sněmu. V prostoru kolem pramenů, resp. nad Labským vodopádem Labe stála v té době již Labská bouda (Elbbaude či Elfallbaude), která byla koncem 70. let 19. století opravena hrabětem Janem Harrachem. KM, Sběrka fotografií, F 4110

³⁷ DAS RIESENGBIRGE, 39, 129.

i přes velké terénní obtíže realizován architektem Stephanem Traglem a po jeho smrti hlavním inženýrem města Smichow H. Duchoněm, dokončen byl na podzim 1893.³⁸

Zemřel na Smíchově 1. května 1892. Pochován byl v rodném Boru u Tachova.³⁹

³⁸ ERBEN 1894, 332.

³⁹ Hřbitov byl v polovině 20. století zrušen a náhrobky přemístěny do nového hřbitovního prostoru, kde jsou srovnány podél hřbitovní zdi. Náhrobek s Traglovým jménem, či jménem jeho rodiny, se mi nepodařilo najít. I z důvodu špatného stavu některých náhrobků, jejichž nápisy jsou již nečitelné.

2. Tvorba Stephana Tragla

První jeho uváděnou realizací je novogotická přestavba špitálu [1]⁴⁰ v Boru u Tachova po roku 1860.⁴¹ Objekt č. p. 290 je v současné době v havarijním stavu. Na fasádách objektu se novogotická přestavba projevuje vysoko posazenými pravoúhlými šambránami nad okny v prvním patře. Jižní štít ve středu prolamuje sdružené okno se středním vyšším otvorem. V poprsníku štítových oken v patře se nachází obdélníková pole vyplněná štukovými sdruženými gotickými okny s lomeným obloukem. Štít je lemován zubořezem.

Jednou z prvních Traglových realizací je neorokoková vila v Bregenzu [2] ve stylu Ludvíka XV. s výhledem na Bodensee,⁴² kterou navrhl ve spolupráci s Josefem Doubkem.⁴³ Investorem byl hrabě Karl Eduard Natecze Raczyński. Vila se stavěla mezi lety 1875 – 1877.⁴⁴ Jedná se o dvoupodlažní objekt postavený na obdélníkovém půdoryse o rozměrech zhruba 13x21m. Při východní straně je základní hmota doplněna o jednopodlažní část, jejíž střecha je terasou pro pokoje v horní části. Hlavní, západní fasáda se obrací směrem k Bodensee, je pětiosá, střední tříosá část opticky mírně předsazena a zakončena atikou se slepou balustrádou. Střecha je mansardová s vikýři s oválnými okny. Součástí projektu bylo též vybavení vily, které bylo představeno na výstavě Spolku architektů a inženýrů v Království českém v roce 1877.⁴⁵

V roce 1881-1883 probíhá regotizace kostela v Mostě, kde je Stephan Tragl veden jako architekt, který přebírá vedení stavby.⁴⁶

⁴⁰ Objekt č.p. 290, tedy bývalý špitál, je v dnešní době ve špatném stavebně technickém stavu, proto v obrazové příloze uvádím reprodukci fotografie z roku 1930, na které je špitál zobrazen vpravo v popředí. Rohový dům vlevo je jeho realizace dívčí obecné školy milosrdných sester z 80. let 19. století, viz níže.

⁴¹ VLČEK 2004, 668.

⁴² BERGER 2003, 303.

⁴³ LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 127.

⁴⁴ DEHIO VORALRBERG 1983, 76–77 – LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 127.

⁴⁵ LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 127.

⁴⁶ CORI, 437.

První zaznamenaný realizovaný projekt v Praze pochází z roku 1881, kdy vypracoval návrh spolkového domu s tělocvičnou pro německý Turnerverein (dům č. p. 1606/II v Opletalově ulici),⁴⁷ a to „nesobeckým způsobem ze zájmu o německou věc.“⁴⁸ [3] Základní kámen byl položen v únoru 1881 a díky činnosti stavitele Blechy byl za půl roku hotov. V časopisu *Illustrierte Zeitung*⁴⁹ z června 1883 se dovídáme i o tom, jak vypadala tehdejší dispozice i interiér. „Nová německá tělocvična v Praze obsahuje tělocvičnu v pěti sousedních místnostech na straně do ulice a byty na straně do dvora. V suterénu se nachází byt správce, technická místnost s topením a vzduchový filtr. V přízemí se nachází reprezentační místnost a šatny, část z nich zabírá první patro. Hlavní schodiště vede do krabicového hlediště, které dává návštěvníkovi na první pohled celkový přehled o sále. Stěny vestibulu zdobí kartony dětských skupin a moderní alegorie tělesného cvičení. Slouží jako stálá výzdoba a bude vysvětlovat příchozím účel domu. Je to jednoduché, ale důstojné. V šatnách jsou umístěny skříňe s jednokřídlými dveřmi uspořádané v řadách do vzoru rybí kosti, před nimiž jsou lavice, z nichž některé jsou řešeny jako boxy se sklopným víkem. Tělocvična je ve střední lodi 22 m dlouhá, 10 široká a 10 m vysoká, boční lodě jsou každá 21 m dlouhá, 3,3 široká a 4,7m vysoká. Denní světlo do nich proniká desetidílnými okny v podélných stěnách a pětídílným oknem v přední stěně. To je zaskleno katedrálním sklem s rakouským státním znakem, bustou Gutmuthse Jahna a nápisy *Nejprve to zvaž, pak to vezmi...* Strop tvoří hoblované rýhované dřevo, jehož načervenalý přírodní tón je prosycen barvou. Jednotlivé kazety jsou oživeny barevnými prvky. Večerní osvětlení zajišťují dvě petrolejové lampy v boční lodi a deset větracích otvorů. Petrolejové lampy jsou navrženy ve formě lustru...“

Hlavní průčelí má výrazné plastické členění s mnoha reliéfními detaily, je pětiosé, střední osu zvýrazňuje bohatě zdobený rizalit. Suterénní prostory prosvětlují téměř čtvercová okna s bosovanou šambránou, z nadpraží vyrůstají malé pilastry zakončené podparapetní římsou. Do šambrán oken v přízemí pronikají kvádry s rozetami, nadpraží

⁴⁷ VLČEK 2004, 668.

⁴⁸ BOHEMIA 1881, 10.

⁴⁹ ILLUSTRIRTE ZEITUNG 1883, 397.

zdobí klenáky. Okna prvního a druhého patra rámuje pilastry, které v prvním patře nesou trojúhelníkové frontony, ve druhém patře jsou přímé nadokenní římsy. Profilované šambrány třetího patra završují ornamentální suprafenestry.⁵⁰

Další pražskou realizací je novorenesanční dům č. p. 1011/II v Hybernské ulici. [4] Řadový, původně třípatrový dům byl postaven na místě zbouraného domu, zvaného U Panny Marie. Stavitelem byl opět Josef Blecha. Dům byl třípatrový, uliční fasáda sedmiosá, osy tvoří sdružená okna. Střední osy jsou v jednotlivých patrech lemovány pilastry, hermovkami a představenými sloupy. Završuje je štítová nástavba s trojdílnou půdní lunetou, po stranách byly vystaveny postranní štíty. V horizontálním členění zdůrazňuje střední novorokokový balkon před edikulou s monogramem stavebníka, nad sdruženými okny v bočních osách drží dvojice andílků terče s reliéfem zkřížené Merkurovy hůlky a vřetena.⁵¹

Poslední pražskou realizací Stephana Tragla je jednopatrový domek č. p. 1245 v úhlu mezi ulicí Klimentskou a domem č. p. 1552. Novogotické stavení z větší části podlešlo pozdějším úpravám. Fasáda do Klimentské ulice je pásovaná rustikou s vlysem vrubovaným do vertikálních břitů. Místo navrhovaných obdélných oken pod pravoúhle zalamovanými římsami jsou v prvním patře dvě hrotitá okna pod lomenými oblouky, po stranách ukončená krátkými vodorovnými úseky. Nad obytnou místností s jedním širším hrotitým oknem je cimbuří stoupající povlovně ke středu, kde je ve vrcholovém kvádru podvěšen úzký končitý štít. Cimbuří završuje i všechny tři strany původního schodišťového přístavku.⁵²

Nerealizován zůstává Traglův návrh domu č. p. 1284 z roku 1883.⁵³ [5] Návrh počítal dvoupatrovou stavbou s fasádou v neorenesančním stylu. Průčelí do ulice Opletalova navrhnul jako devítiosé s akcentovanou střední osou. Okna v přízemí jsou

⁵⁰ BAŤKOVÁ 1998, 661.

⁵¹ BAŤKOVÁ 1998, 533,534.

⁵² BAŤKOVÁ 1998, 605.

⁵³ BAŤKOVÁ 1998, 612.

zasazena do bosované stěny, bez dalších ozdob, jejich parapety člení svislé sloupky. První patro též bosované, nad okny jsou trojúhelníkové frontony, ve střední ose prolomené zřejmě erbovním štítem. Druhé patro není prokreslené, v návrhu se počítalo s členěním sloupy, rytmicky rozsazenými po ploše fasády.

V letech 1884–1886 vzniká podle jeho projektu obecná a měšťanská škola v jeho rodném Boru u Tachova, a to v tzv. Horním předměstí na místě někdejšího domu č. p. 121.⁵⁴ [6] Jedná se o objekt v neorenesančním stylu, ve kterém se opakuje architektonický námět uplatněný na Německé chlapecké škole – výstavné štíty. Budova je postavena na obdélníkovém půdorysu, přičemž na západní stranu jsou předsunuty dva rizality, akcentované právě štíty, které vytváří dojem samostatných křídel. Další dva štíty na severní, resp. jižní straně podporují dojem, že objekt stojí na půdoryse ve tvaru písmene U. Objekt je dvoupatrový, horizontálně členěný mezipatrovou římsou a širokou korunní římsou s lunetami. Tedy členěním, které v českých zemích uplatňoval Carlo Valmadi a které je pro něj typické. Obě patra jsou bosovaná, nároží a mělký rizalit zvýrazňuje barevné odlišení. Kolem oken jsou jednoduché obdélníkové jemně profilované šambrány. Plochy štítů jsou výrazně členěny pilastry a římsami, obrysy volutami a čučky, ve spodní části jsou prolomena dvě obdélníková okna. Půdní prostory prosvětlovaly dnes již odstraněné malé vikýře.

Do poloviny 80. let 19. století je datován vznik novogotické budovy dívčí obecné školy milosrdných sester (dnes č. p. 231).⁵⁵ Jednopatrová budova vytváří nároží dnešních ulic Ruská a Přimdská, do každé ulice se otevírá samostatným stupňovitým štítem. Směrem do ulice Ruská je uprostřed štítu výklenek s kamennou sochou Madony. Výraznější členění fasády budovy se nedochovalo. [7]

Ve Všenorech nedaleko Prahy navrhuje Tragl malou sakrální stavbu - kapli Sv. Jana Křtitele,⁵⁶ [8] postavenou v letech 1889-1890. Donátorkou byla paní Františka Nolčová,

⁵⁴ BÍZOVÁ/NOVOTNÁ 2007, 6.

⁵⁵ POCHE 1977, 101.

⁵⁶ <https://pamatkovykatalog.cz/pohrebni-kaple-13285443>, vyhledáno 8. 9. 2019.

manželka Jana Nolče, poslance České strany národní a člena spolku pro zřízení Národního divadla v Praze. Kaple je v novorománském stylu a je téměř kopií kaple Sv. Anny v obci Kyselka u Karlových Varů. Kaple je navržena jednolodní, obdélná s půlkruhovým presbytářem a pohřební kryptou. Plocha stěn je z příznaného cihelného zdiva, nároží a opěráky zpevňují kamenné kvádry. Před západní průčelí s rozetou předstupuje novorománský vstupní portál, jehož klenbu nesou v popředí dva sloupy s románskou hlavicí zdobenou florálními motivy. Vstupní dveře do kaple rámuje profilované ostění, nadpražní překlad je přímý s koutovými konsolkami. V tympanonu se reliéf nedochoval, případně nebyl původně přítomen. Archivolta je tvořena oblouny a pravouhlými ústupky. Fasády jsou navrženy jednoduché, členěné pouze omítanými lisenami.

Do druhé poloviny 80. let jsou datovány jeho práce pro hraběnku Aloisii Morzinovou ve Vrchlabí. V roce 1889 byl realizován novogotický kostel sv. Vavřince, pohřební kaple Czernin-Morzinů byla dostavěna roku 1891. Podrobně se těmto stavbám věnuji v samostatných kapitolách.

Neorenesanční stopu zanechal ve Vrchlabí ve formě návrhu Špitálu pro chudé ve Vrchlabí datovaný do prosince 1889.⁵⁷ Pro objekt byl vyčleněn pozemek v Klášterní ulici v blízkosti Kostelního náměstí (dnes náměstí Míru)⁵⁸, patřila k němu i menší zahrada. Jedná se o dvoupatrovou budovu na půdorysu obdélníku (téměř čtverce), [9] s fasádou v novorenesančním slohu. Vstup do budovy je boční strany, navazuje na něj chodba přes celou délku objektu zakončená oknem. V přízemí se nacházely provozní části – přijímací prostor, prostor pro služebnictvo, kuchyně, v patře pak obytné místnosti.

Fasáda do ulice [10] je šestiosá, osově souměrná, sestávající se z dvojice oken po stranách a samostatnými okny při středové ose. Přízemí je zdobeno bosáží, v rozích

⁵⁷ ASV, složka č. p. 212.

⁵⁸ ASV, složka č. p. 212.

s horizontálně protaženými obdélníky. Okna mají rovné nadpraží, klenáky včetně vrcholového jsou naznačeny bosáží. Po stranách dvojic oken v patře jsou pilastry, které na parapet dosedají neprofilovanou patkou a ve dvou třetinách výšky jsou přerušeny hlavicí. Nad okny na ně dosedá profilovaná římsa. Střední okna mají šambránu s ušima dosedající na stejnou patku. Podokenní římsa je profilovaná. Bosáž je ukončena ve výši nadokenní římsy, následuje volný pás a korunní římsa se zubořezem. V patře je ve středové ose vytvořen výklenek se sochou, nad ním je trojúhelníkový profilovaný fronton, dosedající po stranách na svislé pásy končící u šambrány niky, uprostřed dosedající na klenák oblouku niky. V úrovni okapu střechy je na střední osu umístěn kříž na podstavci. Patra odděluje mezipatrová římsa, pod okny probíhají parapetní římsy. Z dochované fotografie⁵⁹ [11] je zřejmé, že i dvorní fasáda byla, byť ne tak výstavně, architektonicky pojata.⁶⁰ Navrhnuty jsou opět dvojice oken po stranách, střední část člení okna schodiště, jehož zastřešení vystupuje nad rovinu střechy ve formě vikýře se sedlovou střechou.

V novorenesančním duchu navrhuje též Německý spolkový dům v Terezíně, který se staví v letech 1889 – 1890.⁶¹ Objekt je zajímavou stavbou na urbanisticky významném místě, je součástí hlavního terezínského náměstí, tvoří nároží s ulicí Havlíčkova. [12] Průčelí je bohatě zdobeno, v úrovni přízemí je bosováno, nad okny jsou klenáky, které spojuje barevně odlišená profilovaná linie. Patra odděluje mezipatrová římsa v úrovni parapetu oken. Okna patra směrem na náměstí jsou půlkruhově zaklenutá s šambránou, pouze okno v nárožním rizalitu je obdélníkové s přímou nadokenní římsou a bohatou květinovou výzdobou. Průčelí do ulice Havlíčkova je osmiosé, v přízemí jsou okna stejná, obdélníková s klenákem, v patře je druhé a sedmé okno s přímou nadokenní římsou a opět bohatou výzdobou. V interiéru se nachází velký sál s divadelním pódium a štukovou výzdobou, vedlejší místnosti zdobí nástěnné malby.⁶²

⁵⁹ KM, sbírka fotografií, F17.2

⁶⁰ Fotografie zachycuje podobu objektu po dvou přístavbách, z bosáží je patrný rozsah původního návrhu i následujících přístaveb. V době pořízení fotografie, tedy kolem roku 1930, objekt sloužil jako starobinec. Fasáda byla bohužel za doby budování socialismu nenávratně zničena.

⁶¹ LAŠTOVIČKOVÁ 2015, 127.

⁶² <https://pamatkovykatalog.cz/spolecensky-dum-18264712>, vyhledáno 10. 10. 2022.

3. Děkanský kostel sv. Vavřince ve Vrchlabí

První částí této obsáhlé kapitoly je zachycení vývoje prostoru kolem kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí, jeho proměna od neuspořádané středověké návsi na konci původní lánové vesnice až po náměstí s výstavními budovami a adekvátně reprezentujícím kostelem. Je jen velmi málo měst v České republice, které by v polovině 19. století neměly uzavřenu základní urbanistickou strukturu centra. Středověká města uvnitř hradeb jsou v 19. století zcela zastavěna a novostavby se omezují v podstatě na dostavby proluk. Výjimkou bývají velká města, kdy například v Praze asanací židovské čtvrti vznikl prostor pro novou kompaktní zástavbu. Ve Vrchlabí máme možnost pozorovat podobnou situaci, kdy v tehdejším centru města dochází k bourání původní organicky rozmístěné zástavby, která měla být nahrazena novou, jasně definovanou strukturou ulic vymezených reprezentativní zástavbou. Od roku 1805, kdy byl zrušen hřbitov, prochází náměstí urbanisticky výraznými proměnami, které jsou završeny novostavbou kostela. Bezsporu se jednalo o velmi diskutované téma.

K návrhu nového kostela ve Vrchlabí byli postupně přizváni tři architekti resp. stavitelé⁶³ – Eduard Zirm,⁶⁴ Josef Kavan⁶⁵ a Stephan Tragl.⁶⁶ Každý z nich předložil naprosto odlišné řešení, a to i z hlediska jeho umístění a působení v prostoru. Novému kostelu se tedy věnuji též z pohledu urbanismu, myšlenky architektů na utváření nového prostoru, dominanty a návaznosti na hlavní vrchlabskou ulici (dnes Krkonošská), jejíž je zakončením. Text doplňuji obrazovou přílohou 3D rekonstrukcí prostorového uspořádání kolem kostela v zásadních časových okamžicích od přelomu 18. a 19. století do roku 1890, kdy byl vystavěn kostel sv. Vavřince. Při práci na vizualizacích jsem

⁶³ LOUDA/ZÁZVORKOVÁ 2006, 56.

⁶⁴ KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

⁶⁵ KM, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 3/3 19. století, 5 listů.

⁶⁶ SOAHK, AVV, plánová dokumentace od 2. poloviny 19. století, neuspořádáno, 220 listů – SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, Hochgräfliche Gruft, Plán hrobky Černín – Morzinů (+ pohledy na tuto) a kostela ve Vrchlabí – KM, Nový děkanský kostel 20 listů 1883, 1886-1887, 1926.

vycházela zejména z výtvarné⁶⁷ a fotografické sbírky Krkonošského muzea ve Vrchlabí.⁶⁸

V podkapitole o novostavbě kostela sv. Vavřince se zabývám i porovnáním Traglových návrhů s protinávry místních stavitelů Eduarda Zirma a Josefa Kavana. Ve státním oblastním archivu v Hradci Králové je obsáhlá plánová dokumentace. Ke kostelu sv. Vavřince zde nacházíme plány od doby první studie po realizační dokumentaci včetně poznámek stavitele během výstavby.⁶⁹

3.1. Vývoj prostoru kolem kostela sv. Vavřince od návsi k náměstí

Vrchlabí bylo založeno nejspíš na přelomu 13. a 14. století v rámci kolonizace krkonošského pomezního hvozdu v místech, kde se doposud sevřené hluboké údolí řeky Labe otevírá do podhůří.

Největšího urbanistického i politického rozkvětu se Vrchlabí dostává díky Kryštofovi Gendorfovi, který v letech 1520 – 1523 získává pro Vrchlabsko právo kutací. Roku 1533 kupuje panství od Jana Tetauera⁷⁰ a z původní lánové vesnice se stává hornické město, což se projevuje rozmachem a vzrůstajícím bohatstvím občanů, nikoliv ovšem z hlediska urbanisticko architektonického. Domy zůstávají v původní stavební tradici, tj. dřevěné, síňové, i když se stávají výstavnějšími. Kryštof z Gendorfu nevyužívá příležitosti pro vybudování centrálního veřejného prostoru - náměstí. Trhy se i nadále konají na prostorově neuspořádaném prostoru bývalé návsi.

Urbanistickou situaci náměstí na přelomu 18. a 19. století lze díky stabilnímu katastru [13] a několika vedutám⁷¹ [14] poměrně přesně rekonstruovat. [15] Celé náměstí, pokud bychom mohli prostor takto nazvat, je vymezeno budovou děkanství, hřbitovní zdí obklopující tehdejší kostel sv. Vavřince, objektem barokní školy a z jihu

⁶⁷ KM, Sbíрка výtvarného umění.

⁶⁸ KM, Sbíрка fotografií

⁶⁹ SOAHK, AVV, plánová dokumentace od 2. poloviny 19. století, neuspořádaná, 220 listů.

⁷⁰ LOUDA/ZÁZVORKOVÁ 2006, 8.

⁷¹ KM, Sbíрка výtvarného umění, U 844.

pak nesourodou srostlicí domů se „starou radnicí“. Zatímco z jihovýchodní strany je prostor logickým vyústěním hlavní komunikace původní lánové vsi, pak přístup ze severní a jihozápadní strany nenapovídá, že by mělo jít centrální shromažďovací prostor města. Neuspořádanost celého prostoru podtrhuje mlýnský náhon, který jej úhlopříčně protíná. Kolem hřbitova obíhala zeď vytvářející půdorysně nepravidelný tvar. Vstupy na hřbitov byly dva. Jeden přímo u děkanství, druhý pak při západní straně. V obou případech bylo nutno jít po lávce či mostu přes náhon. Dominantou se měl stát morový sloup, instalovaný roku 1696. [16]

Prostor se postupně zvětšuje – roku 1805 je zrušen hřbitov, o 28 let později byla zbourána i hřbitovní zeď. K zásadnějšímu rozšíření dochází díky demolici barokní školy v roce 1841, která v té době byla ve špatném stavebně technickém stavu. Náměstí dostává protáhlý tvar s jasně definovanou pohledovou osou ve směru severozápad – jihovýchod, která přímo navazuje na stávající páteřní komunikaci města. [17] Kostel, který se původně nacházel v okrajové části veřejného prostoru, za zdí, a pohledově se neuplatňoval, se náhle stává středovou dominantou celého místa. Díky zrušení hřbitova se otevírá prostor západně a severně od kostela. V nesourodých shlucích se na chvíli stávají součástí náměstí i domy č. p. 222 a č. p. 220, v pozadí pak dům č. p. 228, tzv. Machytkův dům. [18] [19]

Roku 1862 začíná určovat tvar a rozsah náměstí nová škola. Budova nové školy (dnes č. p. 283) byla postavena na místě původního Machytkova domu (č. p. 228), [20] čímž dává základ budoucí severní linii náměstí. [21] Třípatrový dům je zastřešen sedlovou střechou. Vzhled má škola klasicistní s pravidelným rytmem obdélníkových oken, jednotlivá patra byla dělena mezipatrovými římsami. Pod střechou obíhal zubořez.

Ambice dát městu výstavní, reprezentativní náměstí s architektonicky moderními a reprezentativními budovami pokračovala výstavbou novorenesanční budovy Městské spořitelny a školy (dnes č. p. 284). Z několika návrhů, které se dochovaly v archivu

Krkonošského muzea ve Vrchlabí, byl nakonec vybrán návrh vídeňského architekta Hinträgera, a to v čistě neorenesančním stylu.⁷² Jednalo se o třípatrovou budovu s nárožními rizality nestejně velikosti, východní rizalit byl zakončen výraznou věží s jehlancovou střechou. Západní rizalit se do náměstí a dnešní ulice Krkonošská obracel pseudorenesančními bohatě zdobenými štíty s volutami. Vstupní středová část mírně vystupovala před fasádu a nahoře ji akcentoval trojúhelníkový štít s volutami.⁷³ [22] Severní část náměstí tím dostala definitivní podobu jasně vymežující veřejný prostor. S její hmotou a výstavním pojetím již nemohl původní kostel sv. Vavřince soupeřit.⁷⁴ [23] Chátrající a neopravovaný kostel působil vedle jasně definovaných linií a kompozičně uspořádaných fasád ještě více neuspořádaně, chudě a dalo by se říci, venkovsky. V době, kdy město zažívalo svůj největší stavební rozkvět, rozhodně nereprezentoval bohatství města.

Tehdejší Kostelní náměstí bylo tedy vymezeno ze severní strany třípatrovou budovou měšťanské školy a spořitelny (č. p. 284), na kterou navazovala dívčí škola (č. p. 283), dvoupatrovou budovou špitálu na východní straně. Ze západní strany prostor vymežila linie dvoupatrových domů se sedlovou střechou s hřebenem rovnoběžným s uliční čarou a dále typickými podsíňkovými domy. Z jižní strany do náměstí ústí hlavní vrchlabská komunikace, dnes ulice Krkonošská. Vezmeme-li v úvahu, že v té době stál ještě objekt pivovaru na současném „náměstí“⁷⁵ T.G.Masaryka, pak objekty na Kostelním náměstí stály v nejvýznamnější pohledové ose Vrchlabí. Právě Kostelní náměstí bylo tehdy centrem města, a to jak společenským, tak architektonickým.

3.2. Hledání prostoru a formy nového kostela

Výstavba nového kostela nebyla omezena pouze na jeho vnější ztvárnění, s návrhem souviselo i pojetí prostoru a vymezení nového náměstí, tedy nového veřejného prostoru.

⁷² LOUDA/ZÁZVORKOVÁ 2006, 55.

⁷³ KM, Sběrka fotografií, F 1565.

⁷⁴ KM, Sběrka fotografií, F 1546.

⁷⁵ Prostor je dnes nazýván náměstí, ačkoliv jde o proluku vzniklou vybouráním vrchnostenského pivovaru.

Postupně byly předkládány tři návrhy od tří architektů či stavitelů – Eduarda Zirma, Josefa Kavana a Stephana Tragla. Kostelům jako stavbám je věnována samostatná kapitola. Díky 3D rekonstrukci návrhů máme možnost posoudit, jak tvůrci pojednali nový objekt i z hlediska umístění a jeho působení na okolí.

Eduard Zirm předložil několik návrhů,⁷⁶ u všech však počítá s přesunutím kostela více na východ a blíže ke stávající budově děkanství. [24] Řešen je jako trojlodní bazilika s polygonálním závěrem. Kostel je členěn zejména bosáží, která probíhá po všech svislých částech kostela, západní věž tvoří třetinu šířky průčelí, má až pevnostní charakter. Ve výklencích v západním průčelí snad mohly být umístěny sochy, které se nacházely na původním kostele.

Pohledem z Krkonošské ulice můžeme zaznamenat, že se Zirm snaží vytvořit diagonální linii náměstí, probíhající vždy jihozápadním rohem děkanství, věže kostela a budovy škol. [25] Tu podtrhuje ve stejném směru vedený stávající náhon. Objekt kostela se snaží svým objemem reagovat na předdimenzovanou budovu školy, západní věž je protipólem nároží školy. Oproti jemnému členění školní fasády působí velmi robustním dojmem, kterému napomáhá i vysoká, pouze bosáží členěná podnož.

Při pohledu přes náměstí od západu je toto působení ještě větší. [26] Vpravo od kostela se doslova tísní budova děkanátu, která tím ztrácí svůj prostor a stává se upozaděným objektem. Na opačné straně vzniká větší prostor náměstí, jehož severní linii tvoří dvě školní budovy.

Josef Kavan ve svém návrhu⁷⁷ využívá umístění stávající věže kostela, kterou i přes vnější úpravy zachovává. [24] Kavanův návrh se půdorysně přibližuje k rozměrům původního kostela. Půdorysně má stejnou šířku, věž ovšem ponechává v jižní fasádě, a to tak, že je půlícím prvkem, zatímco původní kostel měl věž situovanou více k západní

⁷⁶ KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

⁷⁷ KM, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 3/3 19.století, 5 listů.

straně. Závěr je minimální, vysouvá se z východní stěny skoro neznatelně, až skromně. Sklon střechy je výrazně strmější. I on řeší umístění původních soch, pro které vytváří výklenky. Dominantním na celém celku je výrazná špice střechy.

Toto umístění kostela vytváří v podstatě dvě nová, vzájemně propojená náměstí. Jižní plocha přímo navazuje na ulici Krkonošskou, nová budova školy při pohledu z této části téměř neuplatňuje. [25] Kostel je optickým zakončením hlavní třídy, díky vysoké jehlancové střeše se vizuálně „vytahuje“ vzhůru. Ze západního pohledu je patrné, že budova školy je upozaděna. [26] Z celkového působení prostoru vyznívá hra s vertikálou (kostel) a horizontálou (okolní objekty).

Stephan Tragl umísťuje svou budovu téměř na totožné místo původního kostela. [24] Oproti tomu však otáčí podélnou osu tak, aby byla rovnoběžná se školními budovami. Západní věž vstupuje do diagonály náměstí, tentokrát ovšem zhruba v polovině její délky, čímž působí celá kompozice přirozeně a harmonicky. Vertikální členění jižní fasády pilastry vytváří spolu s vysokými gotickými okny pravidelný rytmus svislých linií, které souzní s rytmem členění fasád jak děkanství, tak školy. [25] Tím, že kostel není umístěn do těsného kontaktu s děkanstvím, zůstávají objekty severní a východní části náměstí ve vzájemném souladu. Prostor kolem děkanství se zvětšil, naopak zmenšení místa mezi kostelem a školami těmto budovám neuškodilo. Vznikla zde široká rovná ulice po vzoru bulváru, přičemž prostor západně a jižně od kostela se uvolnil pro přehlednou plochu náměstí. [26]

Všichni oslovení architekti se ve svých návrzích snaží najít rovnováhu mezi požadavkem na velký, reprezentativní kostel a stávající okolní situací. Kostel se svým objemem musel vypořádat s tím, že stojí ve významné pohledové ose hlavní vrchlabské komunikace, s blízkostí hmotné budovy školy s dominantními nárožními rizality i horizontální budovou děkanství. Složitější podmínky v tomto ohledu měl Josef Kavan, který se snažil do svého návrhu zakomponovat původní gotickou věž. Z návrhu je ovšem patrné, že zde rezignoval na přehledné utváření prostoru náměstí. Kostel nestojí

ani uprostřed, ani při kraji, nepodřizuje se stávající diagonále. Při pohledu z ulice Krkonošská vidíme, že kostel v jeho podání je optickým ukončením pohledové osy. Eduard Zirm ve svém návrhu přesouvá kostel do těsné blízkosti stávajícího děkanství, hmotná západní věž soupeří s hmotným rizalitem školy, oba objekty spolu soupeří, nedoplňují se, na stranu druhou vytváří jasnou diagonálu budoucího náměstí. Otázkou může být, zda by Zirmovu návrhu neprospěl větší odstup od děkanství. Stephan Tragl se naopak snaží dostat stávajícím hlavním obrysům budoucího náměstí. Otáčí podélnou osu kostela tak, aby byla rovnoběžná s uliční čarou obou škol při severu náměstí. Kostel má vertikální linie podtržené rytmem opěráků, západní věž je štíhlá a i díky novogotickému pojetí je vhodným kontrastem k rizalitu školy. Díky odstupu od děkanství dává prostor vyniknout i ostatním stavbám.

Díky 3D vizualizacím návrhů nového kostela a jejich umístěním do tehdejší situace náměstí máme možnost porovnat jednotlivé návrhy a zamyslet se nad jejich urbanistickou kvalitou a zakomponováním do prostoru. [27] Z hlediska kompozice a tvorby prostoru je určitě možné konstatovat, že Traglův návrh je z tohoto hlediska nejlepší. Jeho návrh je hmotově vyvážený, objem kostela se štíhlou věží vytváří dominantu, která je v rovnováze s horizontálními liniemi děkanství a školy a vytváří vhodný protipól k masivnímu nárožnímu rizalitu školy.

3.3. Kostel svatého Vavřince ve Vrchlabí

3.3.1 Dějiny a stavební vývoj kostela sv. Vavřince až do roku 1886

První zmínka o kostele pochází z roku 1359, kdy byl po zdejších faráři Petrovi dosazen Heřman z Děčína, následován pak Johannem z Koniggrass (do roku 1370) a Simonem z Chrustenic. V srpnu 1374 předal farář Simon svůj úřad Petrovi z Reichenau, který vedl úřad téměř 20 let. Roku 1384 díky přispění svého patrona Petra z Vrchlabí (Peter von Wrchlab) zřídil v místním kostele nový oltář zasvěcený svatému Janu Křtiteli.⁷⁸

Renesanční přestavbou prošel kostel ve druhé polovině 16. Století, kdy Vilém Mířkovský (Mrškovský) se svou ženou Rosinou z Hermsdorfu nechali pokrýt střechu pálenou krytinou (1570). V roce 1574 byl kostel zaklenut širokou valenou klenbou s výsečemi. Otázka věže, přistavěné k jižní fasádě kostela, zůstává v současnosti nezodpovězenou. Všeobecně literatura zmiňuje, že byla postavena v roce 1599 patronací právě Mířkovských.⁷⁹

Od roku 1634 je kostel pod patronací hrabat Morzinů. Roku 1749 byla k severní části kostela přistavěna barokní kaple sv. Anny. Podle fotografie z počátku 80. let 19. století⁸⁰ by však bylo možno soudit, že se jednalo o prodloužení původní menší kaple. [28] Zhruba polovina kaple je zastřešena pultovou střechou, která je prodloužením sedlové střechy kostela. Do ní kolmo proniká sedlová střecha barokní přístavby, na severní straně se zděným, mírně vyvýšeným štítem.

Vzhled kostela lze částečně rekonstruovat podle map stabilního katastru, dochovaných obrazů⁸¹ a fotografií, zachycujících kostel těsně před jeho zbouráním.⁸²

⁷⁸ HEIMAT KUNDE 1913, 1182.

⁷⁹ KUČA 2011, 417; HEIMATKUNDE 1913, 1182.

⁸⁰ KM, Sběrka fotografií, F 1370.

⁸¹ KM, Sběrka výtvarného umění.

Původní kostel byl jednolodní na obdélníkovém půdorysu s pravouhlým presbytářem. Presbytář byl zaklenut výsečí kopule, přičemž zvenku má sedlovou střechu s hřebenem rovnoběžným s podélnou osou kostela. Jižní průčelí kostela se jeví jako pravidelné, s věží, která je částečně vtažena do půdorysu kostela. Z východní strany k ní přiléhá úzký tubus se schodištěm, zastřešený pultovou stříškou s okapovou hranou směrem k východu, se vstupem z jižní strany. Ve hmotě kostela jsou dále prolomena dvě okna s výsečovým nadpražím. Na litografii z roku 1840⁸³ [29] je zachycena pětipatrová věž nahoře s ochozem, jehož velmi štíhlé sloupy podírají zastřešení bání s věží vždy po dvou v poli, ne tedy i v rozích. Bání samotná působí, jako by se její okraje rozvíjely jako podřímsové lunety. Ochoz byl opatřen zábradlím s balustrádou, tvar kuželek nelze v litografii přesněji rozpoznat. V jižní části věže je prolomeno několik otvorů. Na úrovni terénu je to pouze průchod do interiéru věže a dále snad ke dveřím do lodi kostela. Průchod je zaklenutý obloukem a i z pozdějších fotografií je patrné, že neměl dveře ani vrata. Jižní okno prvního patra je v gotickém tvaru s lomeným obloukem s plaménkovou kružbou. Nad ním se nacházela deska se dvěma znaky, snad erby, vzhledem k ostrosti fotografie nelze přesněji určit. Druhé patro věže je prolomeno vysokým okénkem s lomeným obloukem, na rytině z roku 1840 je patrná dochovaná zajímavá kružba, která ovšem o zhruba 45 let později, na fotografii Müllera,⁸⁴ [23] zcela chybí. Je zde ovšem nad oknem patrný pozůstatek šambrány. Okno vedlo do zvonice, na fotografii je zřejmý malý zvon.

Nad oknem, zhruba v polovině vzdálenosti mezi oknem a ciferníkem hodin, se nachází vložená, téměř čtvercová deska. Dle rytiny z roku 1840 by se mohlo jednat o uchycení „ručičky“ slunečních hodin, které jsou na této rytině zobrazeny. Z pozdější fotografie není patrné, že se opravdu jednalo o sluneční hodiny nebo jde pouze o fantazii autora litografie. Čtvrté podlaží je prolomeno opět oknem s gotickým lomeným obloukem, rytina členění nezobrazuje a na pozdější fotografii jsou již patrné okenice.

⁸² KM, sbírka fotografií.

⁸³ KM, sbírka výtvarného umění, U 875.

⁸⁴ KM, sbírka fotografií, F 1546.

Velmi zajímavá byla na jižní fasádě okna. Ta na východ od věže jsou na rytině členěna velmi volně a schematicky na 10 čtvercových ploch. Z fotografie⁸⁵ je ovšem zcela zřetelné, že okna měla bohaté členění a malířskou výzdobu. [23] Při podrobnějším prozkoumání je vidět, že ačkoliv jsou si okna velmi podobná, je zde několik odlišností co do členění. Pravé okno (blíže k presbytáři) má střední pás členěn třemi čtverci postavenými nakoso, které se vzájemně dotýkají rohy. K nim přiléhají po stranách menší čtverce o hraně zhruba jejich dvou třetin. Středový čtverec stojí na lichoběžníku vzniklém adicí zbylého trojúhelníku a obdélníku členění spodní části okna. Směrem dolů je okno dále členěno na obdélníkové plochy určené svislým členěním na tři díly a podélným členěním na šest částí. Do tohoto členění je vložena plocha ve tvaru okna s lomeným obloukem, možná až s výsečovým zaklenutím. Levé okno (blíže k věži) je v horní části členěno čtverci postavenými nakoso a vzájemně se dotýkajíc hranami, všechny čtverce jsou stejného rozměru. Směrem dolů následuje opět členění na obdélníková pole, tři ve svislém směru, šest v podélném směru. Uprostřed tohoto členění je plocha ve tvaru okna zaklenutým eliptickou výsečí, tato plocha je zřetelně vyšší a jiného tvaru než plocha pravého okna.

Západní průčelí mělo velmi jednoduchou kompozici. Na hlavní vertikální ose byl umístěn vchod do kostela, a vzhledem k původnímu umístění bran na hřbitov, se dá domnívat, že jde o vedlejší vchod, hlavní byl skrz jižní věž. Nad tímto vchodem se nacházelo obdélníkové okno. Střed průčelí prolamovala dvě vysoká kruhově zaklenutá okna, osově souměrná podle středové osy. Zajímavé byly tři niky se sochami světců – na středu štítu a pak po stranách v hlavním poli fasády.

Ze severní strany přiléhala ke kostelu kaple s oltářem sv. Anny následována přístavkem se sedlovou střechou.⁸⁶ [27] Kaple byla zaklenuta klášterní klenbou. Interiéru vévodila barokní výzdoba včetně bohatě zdobené kazatelny.⁸⁷ [29]

⁸⁵ KM, sbírka fotografií, F 1546.

⁸⁶ KM, sbírka fotografií, F 1370.

⁸⁷ KM, sbírka fotografií, F 1375.

Kostel byl zbourán v roce 1886.⁸⁸

3.2.2 Nový kostel sv. Vavřince

S možností výstavby nového kostela přišel za hraběnkou Aloisií Morzinovou tehdejší děkan Weber. Z jeho pohledu byl starý kostel „těsný, bez výrazu, zchátralý a nejlepší by bylo ho strhnout a na jeho místě postavit nový.“⁸⁹ Z dochovaných fotografií⁹⁰ nejsou sice patrné vážnější statické poruchy, nicméně je zapotřebí vzít v úvahu fakt, že od roku 1876 stojí v blízkosti kostela novorenesanční budova měšťanské školy a spořitelny postavená místním stavitelem Kavanem podle projektu vídeňského architekta Mořice Hinträgera. Škola byla postavena na místě původních tří menších podsíňových domů severně od kostela a její měřítko zdaleka překračovalo okolní zástavbu. Třípatrová stavba s nárožní věží a nárožním štítem na jižní fasádě vytvořila dominantu, které mohl původní kostelík stěží konkurovat.

V archivu Krkonošského muzea ve Vrchlabí se dochovala sada návrhů na novostavbu kostela, která byla jistě velkým společenským tématem.⁹¹ Jak již bylo v kapitole o náměstí uvedeno, byli osloveni tři architekti, resp. stavitelé, kteří předkládali hlavní investorce hraběnce Aloisii Morzinové různé návrhy na řešení nového kostela.

3.2.3 Návrhy Eduarda Zirma

Eduard Zirm, vrchlabský stavitel, představuje hraběnce několik návrhů.⁹² Vzhledem k absenci datace plánové dokumentace není možno říci, zda byly návrhy předkládány postupně či najednou. Základní myšlenkou, společnou pro všechny varianty, je posun kostela směrem k děkanství. Nový kostel se k děkanství přimyká svou jižní stranou, západní průčelí je v rovině hlavního průčelí děkanství. Tím kostel ustupuje hmotě školy

⁸⁸ LOUDA/ZÁZVORKOVÁ 2006, 57.

⁸⁹ LOUDA/ZÁZVORKOVÁ 2006, 56.

⁹⁰ KM, Sběrka fotografií, F 145, F 1369, F 1370 – F 1376.

⁹¹ KM, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 3/3 19.století, 5 listů;

⁹² KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

a ponechává jí dominantní postavení na tehdejší Kostelním náměstí.⁹³ Zirm je rovněž prvním autorem myšlenky pootočit podélnou osu kostela tak, aby byla rovnoběžná jak se školou, tak s děkanstvím. [31]

První varianta představuje kostel na půdorysu řeckého kříže, resp. na proniku dvou obdélníkových ploch.⁹⁴ [32] Hlavní loď tvoří tři obdélná pole o vnitřních rozměrech 9x13 m, na prostřední pole dále navazuje na každé straně pole o zhruba jedné jeho polovině. Závěr je navrhnout polygonální, z jižní a severní strany prolomený okénky. Mezi jižní křídlo a východní pole hlavní lodi je přistavěna hmota sakristie s lodžii v patře. Západnímu průčelí dominuje věž, skrz kterou lze vstoupit do kostela. [35] Další vstup je možný portálem v severní části transeptu.

Architektonicky zajímavým a nevšedním momentem je užití valbové střechy nad trojlodím, čímž je z exteriéru opticky prodloužen presbytář, zastřešený též valbovou střechou. Vzhledem k výšce hřebene a umístění vedle budovy děkanství lze usuzovat, že důvodem pro toto poněkud nezvyklé řešení mohla být snaha přizpůsobit objem stavby právě k budově fary.

Vnitřní dispoziční členění se propisuje na fasádu, kdy se nám dochoval pohled na její severní část.⁹⁵ [38] Fasáda je členěna na tři pole, střednímu poli dominuje antikizující portál se sloupy nesoucími architráv a trojúhelníkový fronton. Řešení snad s přímou inspirací Serliovým kánonem pěti řádů v architektuře.⁹⁶ Nad portál umístil Zirm kulaté okno se šambránou. Stejně řešení mají i okna ve vedlejších polích, jsou obdélná, převyšovaná, zakončená půlkruhovým nadpražím o stejném poloměru jako střední a s šambránou. Jednotlivá pole zvýrazňuje nárožní bosáž, vnitřní část pole rámuje dokola obíhající lisena.

⁹³ KM, EZ, plánová dokumentace, výkres situace.

⁹⁴ ibidem.

⁹⁵ KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

⁹⁶ SERLIO 1619, 127.

Čtyřpatrová věž je až po úroveň korunní římsy bosovaná, a to bosází střídající obdélníky dvou rozměrů. Ve druhém patře je prolomeno okno, které svým vzhledem odpovídá oknům hlavní lodi. V půli výšky věže probíhá profilovaná římsa, navazující na korunní římsu hlavní lodi kostela. V následujícím patře věže se opakuje motiv kulatého okna, tentokrát s lemováním. Po stranách jsou umístěna obdélníková pole. Nad oknem probíhá vysoká profilovaná římsa, která kopíruje tvar okna i obdélných polí. Poslední, čtvrté patro věže, je ze všech stran osvětleno sdruženými okny s půlkruhovým záklenkem a šambránou, nahoře s naznačeným klenákem. Svislou část tvoří sloupky. Velké sloupy v rozích podpírají konstrukci bání, pod kterou probíhá vysoká korunní římsa, v rozích s iónskou volutou, v pásu mezi rohy je naznačeno členění na čtvercové plochy bez detailu.

Druhá předložená varianta počítala se stavbou podélné trojlodního kostela se středními poli zaklenutými českou plackou.⁹⁷ [33] Rozměry středního čtvercového pole jsou 9,9 x 9,9 m, boční lodě jsou velmi úzké, v třetinové šířce hlavní lodě. Na střední loď navazuje presbytář o dvou polích. Ve vnějších rozích mezi presbytářem a hmotou kostela jsou umístěny dva přístavky, v severním je umístěno schodiště, druhé s přístupem z exteriéru obsahuje prostor, zřejmě sakristii, a schodiště do patra.

I zde se setkáváme s valbovou střechou jak nad hlavní hmotou kostela, tak nad presbytářem a přístavky v rozích. Boční lodě od střední dělí arkáda s půlkruhovým zakončením, kterou podpírají masivní sloupky zakončené dórskou hlavicí. Prostor bočních lodí je plochostropý, a to v úrovni paty klenby střední lodi, takže zde není uplatněn princip bazilikálního osvětlení.

Na dochovaném jižním pohledu⁹⁸ [39] vidíme, že členění fasády i věže vychází ze stejného principu jako v prvním návrhu. Spodní část lodi, presbytáře i věže je členěna bosází, tentokrát však průběžnými pásy. Jednotlivá pole lodi jsou na fasádě vyznačena

⁹⁷ KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

⁹⁸ ibidem.

vertikálním bosovaným pilastrem s naznačenou patkou bez hlavice. Na pilastry přímo dosedá průběžná římsa, nad níž je volný pás a následuje korunní římsa. Sdružená okna jsou rámována v horní části šambránou, v podstatě stejnou jako v prvním návrhu.

Zatímco v prvním návrhu vstupní portál vycházel z kombinace dvou stylů sloupů, zde můžeme říci, že jižní i západní portál vychází zcela ze Serlioova vzorníku.⁹⁹ Jedná se o aplikaci toskánského sloupu, patka ani podstavec nenavazují na bosáž. Sloupy nesou přímé kladí a trojúhelníkový fronton, na jehož vrchol je usazen latinský kříž na podstavci. Na kladí navazuje průběžná „mezipatrová“ římsa, obíhající po celém obvodu kostela a ve všech fasádách, kromě západní, oddělující bosovanou část od části členěné pilastry. Vstupní dveře do sakristie mají zdůrazněné ostění, lemování je ve spodní části rozšířeno do tvaru patky, která svým členěním navazuje na bosáž fasády. Nad tímto vstupem se nachází obdélníkové okno s jednoduchou šambránou.

Západnímu průčelí dominuje čtyřpatrová věž, která ve své horní části kopíruje řešení prvního návrhu. Západní stěny loď kostela jsou opět členěny až do výše architrávu bosáží a dále pak svislými bosovanými pilíři, které vymezují obdélníkovou plochu rámovanou lisenou. Ve spodní části fasády, po obou stranách věže, jsou umístěny okna či niky, z plánů není patrné. Lze se domnívat, že šlo spíše o niky, ve kterých mohly být umístěny sochy z původního kostela. Okno prosvětlující druhé patro věže je umístěno nad vstupním portálem, tvarem i dekorativním řešením odpovídá ostatním oknům kostela.

Ze třetí varianty se dochoval půdorys [34], příčný řez transeptem, [37] příčný řez s pohledem na chór a zřejmě výsek podélného řezu s pohledem na jižní stěnu sakristie.¹⁰⁰ Zirm zde použil typ trojlodního halového kostela, ke kterému se před půlkruhovým presbytářem přimykají dvě půlkruhové kaple, navazující půdorysný dojem transeptu. Střední travé lodi kostela mají rozměry pouze 6,3x6,3 m, pole bočních

⁹⁹ SERLIO 1619, 127.

¹⁰⁰ KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

pak poloviční šířku. Lodě jsou zastropené křížovými klenbami nad jednotlivými poli, které dosedají přímo na abakus dórského sloupu, a to bez jakéhokoliv přechodového prvku. Sloup svým členěním opět vyvolává myšlenku přímé inspirace Serliovým knižním dílem.

Z řezu je patrné, že podlaha přístavků měla mít jinou výškovou úroveň než hlavní loď kostela, a to zhruba o 1 m níže. Oba přístavky jsou dvoupatrové, plochostropé. V přízemí severního se mělo nacházet zázemí pro kostel, doslova místnost pro „návštěvní židle“, v patře pak lóže. V jižní přístavbě se měla nacházet sakristie, v patře pak prostor pro kostelní „poklad“. Přístavek se sakristií byl z lodi přístupný dveřmi s neorenesančním portálem, v patře druhotně prosvětlený sdruženým oknem s balustrádou, oblouky nadpraží okna vynášejí sloupky s dóorskou hlavicí, členění patky není příliš zřetelné. Celé okno je na straně lodi kostela rámováno profilovanou šambránou, v horní části je završeno trojúhelníkovým frontonem, jehož zdobným prvkem mohl být věnec se stuhami a erbem uvnitř věnce. Kužely balustrády jsou velmi jemné a od sebe poměrně vzdálené. Z příčného řezu lze usoudit, že tato interiérová okna měla být symetricky uspořádaná i v severním přístavku. Severní přístavek byl v přízemí prosvětlen čtvercovými okny, v patře pak vysokými okny s půlkruhovým záklenkem. Kostel je zastřešen sedlovou střechou, nad přístavbami střechou valbovou. Hřebeny střech jsou ve stejné výškové úrovni.

Půlkruhový presbytář je jak z hlediska architektonického, tak stavebně konstrukčního, pozoruhodný. V interiéru je členěn dóorskými sloupy na střední půlkruhovou část určenou pro oltář a na ochozovou část. Ta je zastropena křížovými klenbami, prostor nad oltářem se zdá být zaklenut částí kupole zpevněnou pasy, dosedajícími přímo na sloupy. Celý prostor působí velmi vzdušně.

Členění fasády se nedochovalo, z řezu¹⁰¹ lze dovodit, že kolem obvodu kostela probíhal profilovaný sokl. [37] Korunní římsa pod sedlovou střechu byla dost

¹⁰¹ KM, EZ, plánová dokumentace, 12 listů.

vykonzolovaná, pod ní následoval vlys a další dvojité, profilovaná římsa. Vzhledem k tomu, že řez prochází vstupním portálem, není možno s pravdivostí určit, zda profilované nadpraží bylo součástí horizontálního členění fasády, či pouze dekorací. Horizontální členění fasády se odehrávalo v úrovni sloupů, z půdorysu nelze vyčíst, zda se jednalo o pilastry či bosáž.

Neobvyklé se jeví též řešení chóru, kdy Zirm umístil nad varhany velké obdélníkové okno, členěné na 36 polí (9 hlavních s dalším členěním na 4 pole). Toto okno členilo i západní fasádu kostela, kde se mohlo nepřiměřeně uplatňovat, rozměr minimálně 5x5 metru je i z hlediska technického poměrně náročný. Při pohledu na půdorys zde vyvstává otázka, zda vůbec měl mít kostel věž. Pokud ano, což by nasvědčovalo mírné zesílení zdí, pak pouze nad chórem či i při postranních lodích?

Jakkoliv by se tyto dva Zirmovy návrhy mohly zdát architektonicky inovativní, při podrobnějším prostudování a pohledu do okolí je zcela zřejmé, že hlavním motivem těchto návrhů bylo, dnes bychom řekli „navrhnout stavbu tak, aby zapadala do kontextu okolní zástavby.“ Zirm totiž zcela zřetelně pro svou hlavní hmotu kostela použil objem vedle stojícího děkanství a v případě druhého návrhu i členění a motivy fasády. Změnil pouze délku stavby, její šířka i výška hřebene, resp. výška korunní římsy, jsou totožné s budovou děkanství. Kostel se od děkanství odlišuje pouze adicí západní věže a presbytáře. Na stranu druhou nelze Zirmovi upřít jistý architektonický rozhled, i když jeho práce s architektonickými předlohami je spíše mechanickou aplikací zvolených motivů z tehdejších vzorníků.

3.2.4 Návrh Josefa Kavana

Stavitel Zirm se se zadáním nevypořádal ke spokojenosti jak hraběnky, tak Centrální komise pro výzkum a zachování památek.¹⁰² Osloven byl tedy další z místních stavitelů, Josef Kavan, stavitel neorenesanční budovy městské školy a spořitelny.

¹⁰² K.K. Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmale, Wien.

Jeho návrh vychází z požadavků tehdy se rodící památkové péče na zachování alespoň původní věže kostela.¹⁰³ Kavan částečně zachovává její vzhled i výšku a přistavuje k ní novou budovu kostela. Ten řeší jako trojlodní síňový kostel s podlouhlým presbytářem ukončeným půlkruhovým závěrem. [40] Střední pole lodi je obdélníkové o rozměrech 6,84 x 3,42 m.¹⁰⁴ Boční lodi mají rozměr poloviny obdélníku hlavní lodi, jsou tedy čtvercové zhruba 3,42 x 3,42 m. Původní věž přiléhá ke kostelu z jihu, za třetím polem směrem od západu a je s ním osově souměrná. Presbytář navazuje za pátým polem střední lodi a je oproti ní vyvýšený. Obsahuje dvě klenební pole o stejném rozměru jako v hlavní lodi. Po jeho stranách se nachází oddělené prostory dvoupatrové prostory, do jejichž patra se vstupuje po kruhovém schodiště umístěném při východní části. Tyto prostory půdorysně navazují na schéma hlavní lodi kostela, de facto se jedná pouze o oddělený prostor bočních lodí. Při porovnání fotografie jižního průčelí původního kostela¹⁰⁵ [23] a Kavanova návrhu¹⁰⁶ [42] vidíme, že Kavan zachovává i původní hmotu a tvar s tím, že prodlužuje kostel směrem k západu. Drobná odlišnost se jeví též v řešení zastřešení – střecha má výrazně vyšší sklon.

Kostel je zastropen křížovými klenbami nad jednotlivými poli, jejich statické účinky vyvažuje systém opěráků, které jsou z vnější strany rozmístěny po celém obvodu kostela. Sedlová střecha zastřešuje jak loď, tak podélnou část kostela a oddělené prostory. Štítový sedlový střešný systém jsou zdůrazněny atikou. Na západním vrcholu štítu je umístěn kříž, na východním sanktusník.

Věž kostela zachovává pouze některé původní členící prvky. Upraven byl vstup do věže, která již není pouze průchozí, ale tvoří s kostelem půdorysný celek. Kavan jej řeší jako sedlový portál, nadpraží dveří má lomený oblouk. Místo gotického okna

¹⁰³ KM, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 3/3 19.století, 5 listů.

¹⁰⁴ Návrhy Josefa Kavana jsou ještě ve starých délkových mírách, přesný rozměr je tedy 3“ 5’ 0.

¹⁰⁵ KM, sbírka fotografií, F 1546.

¹⁰⁶ KM, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 3/3 19.století, pohled západní

s lomeným obloukem v patře vzniká kulaté okno s rozetou rámované profilovaným ostěním. Stejně umístění lze předpokládat u ciferníku věžových hodin, který měl být orámován čtvercovým ostěním s profilací a v rozích s florálními motivy. Ochoz věže je mírně vykonzolován, člení jej svislé sloupy, mezi nimiž je umístěn parapet s profilovanou parapetní deskou. Sloupy nemají ani patku ani hlavici, v horní části na ně dosedá jednoduchá korunní římsa. Střecha je jehlancová s velmi nízkou náběžnou částí. Špice věže je velmi štíhlá, vysoká, v půli přepásaná dvěma ozdobnými pásky, na vrcholu ji ukončuje kříž. K parapetům dosedají okna s lomeným obloukem, v nadpraží s rámováním jednoduchou šambránou, ve svislé části je ostění zkoseno podobně jako u sloupů ochozu.

Západní průčelí kostela [41] svým vzhledem částečně navazuje na průčelí původní stavby.¹⁰⁷ Členěno je do úrovně pozednice úzkými opěrnými pilířky, ukončenými šikminou ve stejném sklonu jako střecha. Západní vstupní portál je sedlový s dveřmi s nadpražím ve tvaru lomeného oblouku. V rozích ostění výseče s florálními motivy. Portál obíhá profilovaná soklová římsa. Křídla dveří jsou zdobena řezbou připomínající gotická sdružená okna s lomeným obloukem a trojlistem. Tympanon je zdoben dvěma trojlisty plaménkovou kružbou.

Přímo na portál, resp. jeho ukončení s obíhající soklovou římsou, dosedá okno s lomeným obloukem v šíři portálu. Je trojdílné s trojlisty, lomená část je vyplněna kružbou s pěti čtyřlisty. Mezi opěrnými pilíři bočních lodí jsou prolomena úzká vysoká pseudogotická dvoudílná okna s lomeným obloukem, opět se objevuje motiv čtyřlistu a trojlistu. Nad opěrnými pilíři po stranách portálu jsou na profilovaných konzolách umístěny sošky převzaté z nik původního kostela. Trojúhelníkový štít ve středu zdobí rozetové okno. Jeho střed tvoří rozeta zdůrazněná šesticípou hvězdou – hexagramem, vytvořenou štíhlými pruty. Okno je zdůrazněno po obvodu bosováním. Ve vrcholu štítu se nachází malé pseudogotické okénko s parapetem a profilovaným ostěním.

¹⁰⁷ KM, sign. 46, pohled západní.

Ačkoliv Kavan ve svém pojetí sahal spíše k pozdně gotické ornamentice, v případě zdobení štítu neváhal použít motiv typický spíše pro románský (a neorománský) sloh – liseny. Umístil je pod šikmou atiku sedlové střechy hlavní lodi. Liseny v jeho pojetí jsou úzké a zakončené konzolkou či profilací.

Kavanův návrh, jakkoliv je inspirující užitím pozdně gotických tvarů, nezaujal hraběnkou Morzinovou natolik, aby jeho návrh realizovala. Následně pak oslovila pražského architekta Stephana Tragla.

3.2.5. Návrhy architekta Stephana Tragla - exteriér

Z dostupné archivní dokumentace ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové¹⁰⁸, ani v Krkonošském muzeu ve Vrchlabí není doloženo, zda pražský architekt předložil několik variantních návrhů. Lze však vysledovat několik změn, které vznikaly od přijatého řešení až po dokončení realizace.

Stephan Tragl navrhnul podélný novogotický síňový kostel s transeptem a presbytářem s polygonálním závěrem. Střední loď má pole o rozměrech 7,6 x 4,4 m, boční lodě jsou na půdorysu čtverce o hraně 4,29 m. Pole před transeptem je o něco širší, 4,475. Transept sám má šířku délky hlavního pole, tedy 7,6 m, na křížení je čtverec, směrem k jihu a severu se nachází dvě kaple.

Zřejmě první dochovaný návrh kostela, resp. pohled na jeho jižní fasádu, [43] pochází z února roku 1883.¹⁰⁹ V pravém horním rohu čteme „Kirche in Hohenelbe. Entworfen von Architekt Tragl in Prag, ausgeführt von Baumeister Ed. Zirm in Hohenelbe“ (Kostel ve Vrchlabí. Navržen architektem Traglem v Praze, proveden stavitelem Ed. Zirmem ve Vrchlabí). Výkres je, i vzhledem k dataci, jistě prvním návrhem, protože v něm chybí návrh sakristie s pokladnicí v patře. Ta nechyběla v žádném z předchozích návrhů Eduarda Zirma a Josefa Kavana. Lze se domnívat, že

¹⁰⁸ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d.

¹⁰⁹ KM, sign.47.

byla jedním z požadavků buď investorky nebo děkana Webera. Vzhledem typu písma, které odpovídá pozdějším Traglovým návrhům, např. kaple ve Všenorech, je možno se domnívat, že v tomto případě může jít o pozdější překreslení původního návrhu, jako součást architektova portfolia.

Průčelí západně od transeptu je členěno pravidelným rytmem opěrných pilířů a pseudogotických oken bočních lodí lemovaných rustikou. Okno příčné lodi s kaplí je širší, členěné pruty do čtyř svislých polí zakončených trojlistem. Ve vrcholu lomeného oblouku okna se nachází kružba s rozetou. Boční kaple je zastřešena sedlovou střechou, na vrcholu štítu je umístěn kříž. Štít je prolomen třemi sruženými pseudogotickými okénky, z nich prostřední převyšuje krajní. Okna jsou zakončena lomeným obloukem s trojlistem. Pole bočních lodí jsou jednotlivě zastřešena valbovou střechou, která proniká do sedlové střechy nad hlavní lodí. Západní věž je členěna do čtyř horizontálních polí vzájemně oddělených římsami. První pole vymezené soklem a parapetní římsou, která obíhá celý půdorys kostela, obsahuje malé obdélníkové okénko, jehož nadpraží je výše než parapety oken a římsa jej obíhá. Ve druhém poli je usazeno široké gotické okno členěné pruty na tři pole završené trojlistem, obdobně jako u ostatních oken. Od vyššího pole s ciferníkem věžových hodin jej dělí šikmá římsa. Čtvrté patro věže je osvětleno dvěma úzkými okny s lomeným obloukem a okolo probíhající rustikou. V návrhu se počítalo s instalací žaluzií. Střecha kostela dosedá na nízký vykonzolovaný ochoz, nároží jsou zdůrazněna jehlancovými stříškami. Ochozový pás má uprostřed malý vikýř s pseudogotickým oknem s okenicemi a trojlistem v nadpraží, zastřešený sedlovou stříškou na vrcholu štítu s křížkem. Po stranách vikýře jsou umístěna dvě malá, obdélná okénka se žaluziemi. Střecha věže je štíhlá, jehlancová, ve druhé třetině ji prolamují na každé straně malé vikýřky se sedlovými stříškami s křížkem na vrcholu štítu.

Dalším dochovaným návrhovým momentem je nedatovaný výkres jižního průčelí.¹¹⁰ [44] Vizualními úpravami prochází zejména řešení střešních rovin, v jihovýchodním koutě přibývá dvoupatrová část.

Věž je zde ukončena opět ukončena vykonzolovaným ochozem, pohledově s mírně upravenou podochozovou římsou. Rohové stříšky jsou výrazně vyšší, štíhlejší a zakončené jsou nikoliv křížem, jako v předchozí variantě, ale makovicí. Vikýř je též vyšší, pod oknem s dřevěnými okenicemi je navíc parapet se čtyřlístem. Zajímavý motiv je obložení plochy po obvodu břidlicí skládanou ve dvou směrech. Střecha nad transeptem byla pozměněna na valbovou, do valby byl vsazen malý vikýř.

Novým výrazným architektonickým prvkem je návrh atikového pásu, který dosedá na korunní římsu, je obložen břidlicí a nahoře ukončen nízkou profilovanou římsou. V místech opěrných pilířů vychází z atiky dešťové žlaby, odvádějící vodu ze střešního pláště.

Nejzásadnější změnou je připojení dvoupodlažní stavby s pochozí terasou v rohu sevřeným presbytářem a jižní kaplí. Přístavba má vnitřní rozměr 6,45 x 6,50 m, v přízemí byla umístěna sakristie. Patro a terasa je přístupné točitým schodištěm v jihozápadním rohu, do kterého se vstupuje přímo ze sakristie. Terasu lemuje kamenné zábradlí s motivy čtyřlístů a trojlístů. Sakristie je z jižní části prosvětlena pseudogotickým oknem s lomeným obloukem, jehož spodní část je zdobena motivem gotického trojdílného okna s trojlístem a čtyřlístem. Do sakristie je přístup též z jihu. Točité schodiště je prosvětleno střílnovými pseudogotickými okénky a je zastřešeno valbovou střechou. Spodní prostor přístavby měl sloužit jako sakristie, vrchní prostory jako pokladnice. Zřejmě to byl jeden z požadavků investora, protože i návrhy Traglových předchůdců obsahovaly varianty se sakristií umístěnou ve vnitřním rohu, který svírá rameno transeptu a presbytáře. Na rozdíl od předešlých návrhů má přístavba pochozí terasu snadno přístupnou ze schodišťové věžičky.

¹¹⁰ KM, sign.47.

Další dochovanou skupinou plánů je soubor výkresů datovaných Stephanem Traglem do listopadu 1885.¹¹¹ Jako souhlas s předloženou dokumentací jsou připojeny podpisy děkana Webera, stavitele Zirna a firmy Černý. Jedná se o část prováděcí dokumentace, která byla následně předložena C.K. Místodržitelství v Čechách.¹¹² Zde byla evidována pod číslem jednacím 32590 a datována 21. Duben 1886. Výkresy mají barevně odlišené zděné konstrukce a kamenické práce, připojeny jsou detaily profilace sloupů, okenních kružeb apod. Výkresová dokumentace obsahuje dále červeným inkoustem dopsané změny v projektu. Například výkres jižní fasády obsahuje poznámku u vikýře nad kaplí jižního transeptu, je zde nápis: „Ist größer zu halten“ (udělat větší) nebo „die Dachrine ist Tiber zu legen“ (okap střechy položit níže). Tyto poznámky jsou psány stejnou rukou a inkoustem, jako úřední podpis bez razítka „Zur Statth. Z: 27822/1886.“ [45]

Posledním výkresovým záznamem zachycující vývoj návrhu kostela do finální (realizované) podoby, je soubor kreseb obsahující např. podrobné rozkreslení půdorysu na úrovni parapetu oken, konstrukční detaily sakristie s řešením ploché střechy, pohledy na okna z interiéru apod.¹¹³ Podrobně zde vidíme rozkreslené jednotlivé prvky včetně detailů, některé z nich obsahují červené poznámky o změnách provedených ještě v průběhu výstavby.

Ukazují nám ovšem, že Traglova práce na projektu nekončila návrhem a schválením na úřadě, ale své projekty promýšlel a dotvářel do posledního detailu až do finální, realizované podoby. A že i během realizace docházelo k menším změnám, které utvářely finální podobu kostela.

První změnou v řešení stavby, kterou bych ráda popsala, je řešení atikového pásu se zaatikovým žlabem. Ve schváleném návrhu je řešen jako kamenný profil na průřezu

¹¹¹ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d.

¹¹² KK. Statthalterei in Böhmen, Prag.

¹¹³ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d.

lichoběžníka.¹¹⁴ Z vnější strany byl v horní části ozdoben profilovaným pásem, pod kterým měly být umístěny břidlicové destičky. Ze střechy stékala voda do okapního žlabu, oplechovaného. To vše dosedalo na vazný trám střešní konstrukce. Během realizace byl vazný trám zkrácen, čímž mohl být atikový žlab umístěn níže a atiková římsa se tím snížila. [46] Tento detail je dokreslen do dokumentace červeným inkoustem s poznámkou ke žlabu „bloß Imitation, kein wirklichen (v)erbleitunsrinnen“, tedy „prostá imitace, žádný olovený okap“. Poznámka se může zdát dnes mírně nesrozumitelná, ale při pohledu na tuto atiku shora vidíme, že pískovcové „chrličče“ jsou opravdu pouhou napodobeninou gotických chrličů a nejsou napojeny na dešťové svody.¹¹⁵ [47] Jde tedy jen o estetický architektonický detail bez další funkce.

Druhá výrazná změna se dotkla konstrukčního i vzhledového řešení sakristie s pokladnicí v patře.¹¹⁶ Obvodové konstrukce jsou řešeny ve stejném systému jako hlavní objem kostela, tedy kombinací červeného a bílého pískovce. Ovšem konstrukce ploché střechy už je zcela v moderním duchu. Nosnou konstrukci tvoří „I“ profily (při atice „U“ profil) mezi nimiž jsou nízké zděné klenby, shora zalité betonem. Hydroizolaci tvoří asfalt. Je patrný i systém odvodnění terasy – opět zaatikový žlab vyspádovaný do svislých průchodů zdí na vnější část fasády. [48] V jižní stěně sakristie bylo počítáno s vysokým oknem s hrotitým obloukem, svisle děleným na tři části, podélně na dvě části. Spodní část původně zdobila tři sdružená okna s lomeným obloukem zdobená jeptiškou, na vrchol oblouku dosedá kružba se čtyřlístem.¹¹⁷ V nové verzi návrh obě části dělí okenní parapet, horní okno je pouze děleno na šest částí svislými a vodorovnými příčlemi. Na dochované části dokumentace, datované červen 1886,¹¹⁸ [49] je patrná další změna vzhledu – spodní část jižního okna sakristie je navržena jako hladká plocha, ve středu umístěn erb rodu Czernin-Morzinů.

¹¹⁴ ibidem.

¹¹⁵ KM, fotografická sbírka, F 1326.

¹¹⁶ KM, sign.47.

¹¹⁷ KM, sign.47.

¹¹⁸ ibidem

Původní krytinou střechy byla břidlice, obdélníkové šablony ložené vodorovně, na římsu ložené nakoso. Ač to není z výkresové dokumentace zřejmé, ze série fotografií pořízených během oprav v roce 1935¹¹⁹ je patrné, že byly použity dva odstíny břidlice. Tmavší šablony v místě nad korunní římsou vytváří pás trojúhelníků. [47]

Základní kámen ke stavbě byl položen na svátek sv. Vavřince roku 1886. Při té příležitosti pronesl děkan Weber řeč, která byla zaznamenána na věčné časy.¹²⁰ Asi proto, že obsahovala zejména výčet dárců a výši jejich finanční pomoci. Na financování stavby se podíleli hraběnky Marie a Karolína Morzin, Městská spořitelna a Aloisie, hraběnka z Chudenic. Děkan Weber zde neopomíjí připomenout sám sebe jako iniciátora celé stavby. Již v tuto dobu bylo jisté, že stavba bude realizována pod vedením „stavitele Eduarda Zirna, rodáka z Vrchlabí.“¹²¹ Roku 1887 probíhala výstavba chrámových lodí a průčelí věže bylo dokončeno v červnu 1888.¹²²

Kostel byl vysvěcen o tři roky později, 29. června 1889 na slavnost Petra a Pavla. Den před slavností přijel i královéhradecký biskup dr. Josef Jan Hains, který při slavnosti za pomoci dvaceti kněží zasvětil kostel prvním kázáním.

3.2.6 Interiér dokončeného kostela

V západní části je umístěna kruchta, na kterou se vchází točitým schodištěm, přistavěným na severní straně věže. Kruchta se rozpíná po celé šířce v prvním poli hlavní lodi. Je nesena jednoduchými sloupy s patkou a florárními hlavicemi, ze kterých vychází profilované lomené arkády. Zábradlí kruchty je tvořeno slepými kružbami. Varhany postavila v roce 1889 firma bratří Riegrů z Krnova. Vitrážová okna provedla firma Genglings Erben z Vídně. Zobrazují Zvěstování Panně Marii a Narození Krista,

¹¹⁹ KM, fotografická sbírka.

¹²⁰ HEIMATKUNDE 1913, 1183.

¹²¹ U Tragla nebylo neobvyklé, že jeho práci realizoval jiný stavitel. Jestli byl důvodem nedostatek praktické zkušenosti s vedením stavby nebo Traglova časová zaneprázdněnost není známo.

¹²² HEIMATKUNDE 1913, 1184.

zaplacený byly obchodníkem Quido Vohlem a hraběnkami Bouqoy a Emmou Czernin-Morzinovou.¹²³

Polygonálně zakončený presbytář dělí od lodi triumfální oblouk, zdobený na jedné straně sochou Panny Marie a na druhé straně sochou ukřižovaného Krista. Kněžiště je šestiboce ukončené, zaklenuté paprscitou klenbou se zdobeným svorníkem a jedním polem křížové klenby. Žebra křížové klenby dosedají na svazek přípor bez prstenců, vycházející z jednoduchého soklu., v presbytáři jsou svedena na jednu příporu. Všechny hlavice přípor jsou zdobeny hlavicemi s florálním motivem. V západní části se nachází kruchta, která je přístupná točitým schodištěm umístěným v severozápadním rohu věže. Kruchta má šířku střední lodi, vynesena je jednoduchými sloupy s patkou a florálními hlavicemi, ze kterých vystupují profilované lomené arkády. Zábradlí kruchty je kamenné, tvořené slepými kružbami.¹²⁴

Všechna novogotická sochařská výzdoba je dílem slavného Ústavu pro sochařství a stavbu oltářů Ferdinanda Demetze a dvorního sochaře J. Steinera, který vytvořil právě křížovou cestu a reliéfní postavy Panny Marie a Ježíše.¹²⁵ Výrobní dokumentace k oltářům se nachází v archivu v Hradci Králové.¹²⁶

3.2.7 Stavební paralely k Traglovu řešení zastřešení bočních lodí

Kostel sv. Vavřince se některými architektonicko stavebními prvky liší od jiných kostelů 19. století. Zejména se způsobem zastřešení vedlejších lodí síňového kostela. V kontextu 19. století se jedná o poměrně neobvyklé řešení, neboť většinou bylo zastřešení bočních lodí řešeno protažením sedlové střechy hlavní lodi. Případně šlo o trojlodí bazilikového typu, tedy střední loď převyšuje boky bočních, které jsou zastřešeny pultovou střechou.

¹²³ HEIMATKUNDE 1913, 1184.

¹²⁴ POCHE 1977, 276.

¹²⁵ KUČA 2011, 418.

¹²⁶ SOAHK, AVV, neuspořádaná část.

Středověkou inspirací pro řešení střechy mohl být kostel sv. Mikuláše a sv. Alžběty v Chebu. Původně byl tento kostel románská bazilika, ovšem po požáru v roce 1270 byl k původnímu kostelu připojen nový presbytář. Půdorysně jde o trojlodní síňový kostel na obdélníkovém půdorysu, který je členěn pravidelným rastrem jednotlivých polí. Na východě jej uzavírá presbytář o šířce střední lodě, který je zakončen polygonálním závěrem.¹²⁷ Pro nás zajímavým prvkem je ovšem zastřešení trojlodí. Ač by pravidelný obdélníkový půdorys mohl svádět k velmi jednoduchému zastřešení sedlovou střechou, případně kombinací sedlové střechy nad hlavní lodí a pultovými střechami nad bočními loděmi, stavitel se rozhodl rozbít původní strohost valbovými střechami nad každým polem boční lodi. Při vnějším pohledu se zdá, jakoby boční lodě byly sestaveny z „věží“ řazených vedle sebe. Valbu prolamují malé vikýřky, prosvětlující půdní prostor. [50]

Velmi pravděpodobnou inspirací mohl být chrám sv. Víta v Praze. Gotickou část trojlodní katedrály francouzského typu stavěli Matyáš z Arrasu (v letech 1344–1352) a Petr Parlér (1356–1399). Roku 1419 byly práce na katedrále na dlouho přerušeny. Finální dostavby se chrám dočkal až v 19. století podle projektu Josefa Krannera a Josefa Mockera.¹²⁸ Při řešení zastřešení bočních kaplí se architekti rozhodli pokračovat v systému jejich středověkých předchůdců, každá kaple má svou vlastní valbovou střechu, od sebe jsou odděleny opěrným systémem. Před střechou obíhá profilované zábradlí se zaatikovým žlabem. Chrliče jsou umístěny diagonálně na vnějších rozích. Oproti vrchlabskému kostelu jsou boční lodě nižší, katedrála je bazilikálního typu. Tuto myšlenku podporuje fakt, že byl Stephan Tragl uveden jako jeden z prázdninových spolupracovníků, či dnešními slovy řečeno, stážistů, kteří se v létě 1868 účastnili dostavby pražského dómu.¹²⁹

Dalším kostelem, který zastřešení lodí řeší tímto způsobem, je kostel sv. Jana Nepomuckého v Podmoklech u Děčína. [51] Ten byl vystavěn v letech 1868–1872 hrabětem Franzem Antonem Thunem ve stylu novogotiky. Na základě plánů

¹²⁷ POCHE 1977, 276.

¹²⁸ HYZLER 2000, 140.

¹²⁹ JAHRBUCH DES PRAGER DOMBAU-VEREINS 1867, 49.

vídeňského architekta Friedricha von Schmidta jej postavil Josef Mocker. Jde o jednolodní obdélný kostelík uzavřený polygonálním závěrem, příčným závěrem a na západní straně vysokou věží¹³⁰, po jejíchž stranách se nachází dvě malé věžičky. Při pohledu z výše se ovšem kostel jeví jako trojlodní, se středovou sedlovou střechou, ke které přiléhají valbové stříšky. Příčná loď vybíhá nepatrně před rovinu fasády hlavní lodi, je zastřešena sedlovou střechou, jejíž hřeben nedosahuje ani úrovně výšky okapu hlavní lodi.

Zdá se tedy, že architekt Tragl v návrhu kostela sv. Vavřince přejímá a rozvíjí způsob zastřešení bočních lodí, které prezentuje ve svých realizacích význačný rakouský architekt novogotiky Friedrich von Schmidt. Ten nad bočními loděmi kostelů vestfálského původu užívá stanovou nebo valbovou střechu nad každým polem boční lodi (např. kostel sv. Kříže v Keynbergu, sv. Mořice v Niederweingern, sv. Štěpána v Krefeld-Bockum nebo ve svém druhém návrhu pro kostel sv. Josefa v Oberhausen-Styrum). Celkově lze konstatovat, že Friedrich von Schmidt zakrýval svou půdorysnou typologii kompaktních místností diferenciací vnější siluety,¹³¹ což je patrné i na příkladu děčínské kaple. Traglův kostel nese podobný způsob myšlení. Volný prostor síňového kostela se navenek projevuje jasným trojlodním členěním, obohacuje střešní krajinu.

¹³⁰ POCHE 1977, 253.

¹³¹ ZINGLER 2001, 57.

4. Rodinná pohřební kaple Czernin - Morzinů

Práce a nápady architekta Tragla přesvědčily hraběnku Aloisii natolik, že mu hned po skončení projekčních prací na kostele zadala další zakázku – novostavbu rodinné kaple Czernin – Morzinů. Kromě architektova talentu ji k tomu vedla i skutečnost, že ve stávající pohřební komoře pod klášterním kostelem svatého Augustina již nebylo mnoho místa k uložení dalších rakví členů rodu.

Prostor pro novou rodinnou kapli byl vybrán východní svah západně od zámeckého parku. Kousek od budoucí stavby se do svahu zařezává údolí, čímž vytváří při pohledu ze severní strany dojem ostrohu. Je nutné si uvědomit, že pozemek byl tehdy holý, nezalesněný, a že stavba měla tvořit výraznou dominantu nejen při pohledu z města, ale též při příjezdu k Vrchlabí.

Ve svých prvních návrzích pro významný šlechtický rod se Stephan Tragl přiklání k myšlenkovému proudu navázání na tradici antických mauzoleí, jejichž křesťanským prostředníkem jsou křesťanské pohřební kaple či kostely, které byly v období středověku stavěny jako napodobeniny kostela Božího hrobu v Jeruzalémě, postavenou pravděpodobně mezi léty 325-335.¹³² Tato kruhová stavba zůstává vedle Konstantinovského oktogonu chrámu Božího narození v Betlémě až po vrchol středověku vzorem pro mnohé centrální stavby. Středověkým předobrazem tohoto proudu byla palácová kaple v Cáchách, postavená mezi lety 786-800. Zde jde o osmiúhelníkový prostor zastřešený klášterní klenbou, kolem něhož obíhá ochoz na půdorysu šestnáctiúhelníku zaklenutý valenou klenbou a lunetami, na empoře je umístěn císařský stolec.¹³³ Kruhové či polygonální patrové stavby s ochozem byly spíše odkazem než přesnou kopií jeruzalémského chrámu. Jindřich Vybíral ve svém díle poukazuje na zjištění R. Krautheimera, že „k vyjádření významové souvislosti sloužila

¹³² VYBÍRAL 1999, 77.

¹³³ KOCH 1994, 38, 69.

jen nepatrná formální shoda: místo kruhové formy byl možný polygonální půdorys, ochoz mohl chybět, počet či tvar vnitřních podpěr byl téměř libovolný.¹³⁴

4.1. Nerealizovaný návrh kaple na centrálním půdorysu

První plány architekta Tragla pocházejí z počátku roku 1886, signovány „Smichow, Jänner 1886, St. Tragl.“¹³⁵ Stephan Tragl předkládá hraběnce dva variantní návrhy na centrální stavbu zastřešenou kupolí.

První, menší varianta, představuje půdorysně jednoduchou centrální dvoupatrovou stavbu na ortogonálním půdoryse,¹³⁶ [52] na západě rozšířenou o presbytář s polygonálním závěrem. Z vrcholů oktogonu vybíhají vnější opěrné pilíře, uvnitř ve čtvrtině pak nosné pilíře. Stavba je dvoupatrová, v suterénu se nachází prostor hrobky, po obvodu jsou vybudovány pohřební boxy pro ukládání rakví ve třech rovinách nad sebou, charakteristický prvek pohřební architektury. Prostor je po obvodu zastropen plochým stropem, který je z jedné strany podpírán obvodovou zdí, z druhé strany arkádou s lomenými oblouky.¹³⁷ Uprostřed kaple je volný prostor umožňující pohled o samotného pohřebního prostoru v suterénu. Pseudogotický oltář je umístěn v presbytáři. Prostor je zaklenut kupolí vnesenou osmi svazkovými pilíři.

Vznešeným dojmem působí vnější vzhled kaple.¹³⁸ [53] Pseudogotická okna s vimperkem jsou umístěna do jednotlivých polí osmistěnu. V poli vimperku je vytesána jeptiška, obvod zdobí zubořez. Mezi nadpražím okna ve tvaru lomeného oblouku a nástavce probíhá pás zdobený kraby. Okno samotné je trojdílné zavržené v lomeném oblouku třemi čtyřlísty, po obvodu jej lemují zubořez. Opěráky jsou odstupňované, vrchol zdobí fiály s kraby, ozdobnou kyticí a poupé. Pod fiálami vystupují do prostoru kamenné chrliče s motivy postav či zvířat. Do hlavních světových stran prolamují

¹³⁴ VYBÍRAL 1999, 77.

¹³⁵ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d.

¹³⁶ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, půdorys.

¹³⁷ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, příčný řez.

¹³⁸ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, boční fasáda.

kupoli malé vikýře na konzolkách a s vimperkem. Lucerna na vrcholu kupole je osmiboká prolomená okny s lomenými oblouky a vimperkem, završená fiálou s kraby a vrcholovým křížem.

Presbytář z venku působí jako samostatný objekt. Jeho opěrné pilíře jsou subtilnější, bez ozdob. Okna jednoduchá, pseudogotická s lomeným obloukem. Zastřešen je jehlancovou střechou bez přímé návaznosti na stavbu hlavní lodi, se kterou dotýká úžlabím. Vrchol střechy presbytáře zdobí latinský kříž.

Vstupní portál je pseudogotický, sedlový s lomeným obloukem. V tympanonu bylo uvažováno s výjevem Klanění kříži. Kříž je umístěn uprostřed, před ním klečí dvě postavy, vlevo ženská, vpravo mužská. Po stranách portálu jsou dva výklenky se sochami na konzolách.

Druhá, větší varianta si jako základ bere předešlý návrh, kdy ke stěnám osmistěnu přidává další věnec trojbokých kaplí.¹³⁹ [54] Samotný vstup je pak předsazen před centrální kapli a mezi něj a kapli je vloženo čtvercové pole. Východnímu průčelí dominují dvě věže, z nich pravá (severní) obsahuje schodiště do patra. Hlavní hmota kaple je oproti menší variantě podpírána gotickým opěrným systémem s opěrnými oblouky.¹⁴⁰ [55]

Vstupní portál je opět rozšířením portálu z předchozí varianty.¹⁴¹ [56] Pro sochy jsou vytvořeny samostatné niky, které jsou součástí vstupního portálu. Dveře mají sedlové nadpraží a tympanon ve tvaru lomeného oblouku a vimperky, ve kterém je umístěna rozeta. Po stranách vimperku přiléhá nástavec zakončený po stranách fiálami. Stěna nad portálem je přepásána horizontální římsou na konzolkách nesoucí tři niky s lomeným obloukem a vimperkem. Druhá římsa obíhá vimperky a v patě lomených oblouků vytváří další horizontální linii. V nich jsou umístěny sochy, atributy nejsou příliš patrné.

¹³⁹ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, půdorys.

¹⁴⁰ ibidem, boční pohled.

¹⁴¹ ibidem, hlavní pohled.

Do prostor vymezených římsami umístil Tragl další reliéfy. Štít střední části východního průčelí je završen rozetou se čtyřlístem a nad ní křížem.

Věže jsou členěny do čtyř etáží, každá je prosvětlena okny. V přízemní části čtvercovými s výrazným kamenným ostěním, v patře pseudogotickým oknem s lomeným obloukem. Pod vysokými okny s lomeným obloukem a žaluziemi jsou umístěna gotická sdružená okénka. Opěrné pilíře věží mají fiály s nikami, a to ve dvou výškových úrovních.

4.1.1 Inspirační paralely

Řešení s centrální stavbou na oktogonálním půdorysu, případně oktogonálním středu s věnci kaplí má blízko k Palatinské kapli v Cáchách, vysvěcené roku 805 papežem Leo III. Postavit ji nechal císař Karel Veliký.¹⁴² Půdorys hlavního prostoru kaple je pravidelný osmiúhelník, kolem něhož obíhá šestnáctistranný ambit s galeriemi. Nad osmiúhelníkovým prostorem je vztyčena mohutná klášterní klenba s osmi sekcemi. Obvod středového prostoru určuje osm masivních pilířů. Arkády galerie jsou vysoké, rozevřené, obsahují další dvě úrovně oblouků s korintskými hlavicemi.¹⁴³

Tragl se v Palatinské kapli inspiroval nejen půdorysným řešením. Při vnějším pohledu na Palatinskou kapli zaujme netradiční řešení střešní roviny a její návaznost na ortogonální půdorys centrálního prostoru. Arkády nad úrovní vnějších ochozů vyplňuje zdivo, které je zakončeno převýšeným trojúhelníkovým štítem. Ze štítů vybíhají sedlové střechy, které pronikají do úžlabí centrální kopule sestavené z osmi skořepinových segmentů.

Tragl se tímto řešením inspiruje a přenáší jej též do svých návrhů. V menší variantě zůstává středový oktogon, z venku členěný pilířovým opěrným systémem, zdivo mezi pilíři prolamují vysoká gotická okna se zalomeným ostěním, a to po celé šířce pole mezi

¹⁴² KOCH 1991,69.

¹⁴³ KAISER 2006, 32–33.

pilíři. Na jejich zalomená ostění navazuje vimperk, jehož výška přesahuje korunní římsu. Žebra osmiboké kupole navazují na opěráky. Ve větší variantě je inspirace Cášskou kaplí více patrná. Kolem centrálního převýšeného ortogonálního tělesa je věnec šesti kaplí zastřešenými jehlancovými stříškami, které se prolamují do pultové střechy zakrývající zbývající plochy půdorysu. K východní straně připojuje čtvercovou předsíň zaklenutou křížovou klenbou. Na ni navazuje vstupní prostor, ze severu a z jihu obklopený věžemi, které oproti cášskému řešení předsazuje. Z bočního pohledu se tak blíží k cášskému modelu přetransformovaného do gotického pojetí.

Architektonickou, nikoliv objemovou, inspirací či paralelou může být kostel Panny Marie Vítězné ve Vídni (Maria vom Siege). [57] Tento kostel představuje vrchol sakrální tvorby Friedricha von Schmidta. Postaven byl v letech 1859-1875, architekt zde spojuje gotické členění s barokní centrální kupolí.¹⁴⁴ Kostel je postaven na ortogonálním půdorysu, kolem kterého obíhá věnec kaplí, presbytář je polygonální, opět s věncem kaplí okolo. Vstupní průčelí lemují dvě diagonálně pootočené věže, v přízemí mají čtvercový půdorys, který od druhého patra přechází v ortogonální. Díky úhlopříčnému vytočení podtrhují obě věže vznosnost kupole, kterou lemují, podtrhují a přispívají k impozantnímu vzezření celého kostela. Oproti tomu v Traglově návrhu zůstávají věže blízko u sebe a kupole za nimi v podstatě zaniká.

Přímou českou inspiraci pro ortogonální centrálu lze spatřit ve Schwarzenberské hrobce v Domaníně u Třeboně. [58] Tu dal postavit Jan Adolf II. Schwarzenberg se svou manželkou kněžnou Eleonorou. Z původní myšlenky postavit Campo Santo, přechází k nové úloze „sloužit nejen mrtvým, ale také živým. Nesmrtelnost poskytnutá předkům upevňuje pozice dědiců, je prostředkem jejich sebevyvýšení a sebeutvrzení...“¹⁴⁵ Tomu se podřizuje dispoziční řešení – dvoupodlažní objekt, který má vně i uvnitř tvar oktogonu s východním závěrem o čtyřech stranách osmiúhelníku. V dolním, mírně zapuštěném podlaží klenbu podepírají čtyři sloupy a k němu se na

¹⁴⁴ KRAUSE 1994, 293.

¹⁴⁵ VYBÍRAL 1999, 82.

obvodu připojují niky pro umístění rakví.¹⁴⁶ Projekt podle původního návrhu Friedricha von Schmidta vytvořil místní stavitel Damasaus Deworetzky. Oba projektanti se zde spokojili s určitým stupněm historické pravděpodobnosti a nesnažili se na doslovnou přináležitost všech detailů ke stejné fázi slohu. Základním tvarovým repertoárem, ke kterému se architekti přiklonili, pochází z francouzské gotiky 13. století. Trojí dělení stěny vysokými arkádami a okny, které jsou odděleny slepou galerií připomínající katedrálu v Chartres. K pilířům kaple se přimykají válcové přípory, které jsou ukončené listovými hlavicemi. Forma přípor je výrazně plastická, robustní, jejich jednotlivé části si uchovávají původní tektonickou funkci, jako to bylo obvyklé u staveb rané gotiky.¹⁴⁷

4.2. Realizovaný návrh – podélná dispozice

Hraběnkou Aloisii Morzinovou ani jeden ze dvou předložených návrhů nezaujal natolik, aby některý z nich nechala dále rozvíjet. A tak již v dubnu 1886 předkládá architekt Tragl další návrh. Nejdříve se jednalo o dva půdorysy nové kaple, a to přízemí¹⁴⁸ [59] a suterénu.¹⁴⁹ Oba půdorysy jsou nakresleny na tvrdém kartonu, zapasparotovány, signovány „Smichow, April 1886. St. Tragl.

Zatímco se v prvních návrzích obrací Tragl k myšlence centrální stavby po vzoru antických (a středověkých) mauzoleí, v druhé předložené variantě pracuje s nezvyklým typem pohřební kaple, ve které je liturgický prostor v superpozici nad pohřebním prostorem. Vychází z funkce patrových hradních kaplí, jejich hlavním účelem byla panovnická reprezentace. V době kolem poloviny 19. století se o patrových kaplích v odborné literatuře hodně diskutovalo.¹⁵⁰ Věra Vostřelová ve své práci zmiňuje jako možnou inspiraci pro Bernarda Gruebera kapli řeckého krále Oty v Kiefersfeldenu v Bavorsku.¹⁵¹ Byla postavena v letech 1834–1836 podle projektu Josepha Daniela Ohlmüllera jako volná parafráze kaple francouzského krále Ludvíka IX., pařížské

¹⁴⁶ VYBÍRAL 1999, 79.

¹⁴⁷ VYBÍRAL 1999, 79.

¹⁴⁸ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, půdorys přízemí.

¹⁴⁹ ibidem, půdorys suterénu.

¹⁵⁰ VOSTŘELOVÁ 2018, 222–223.

¹⁵¹ VOSTŘELOVÁ 2018, 223–224.

Sainte-Chapelle, rovněž náležející k typu panovnických patrových kaplí. Mocný účinek posiluje Ohlmüller koncipováním spodního patra jako mohutný, arkádami obepnutý sokl, na němž spočívá vlastní těleso kaple, ke které vede jednoramenné schodiště.¹⁵² Při pohledu na plány hrobky řeckého krále je Traglova zcela zřejmá.¹⁵³ [60]

Architekt Tragl navrhnul jednoduchou jednolodní stavbu o třech polích završených pětibokým závěrem. Jednotlivá pole jsou obdélníková o poměru stran 1:2, zastropena jsou křížovou klenbou, jejíž žebra vybíhají ze samostatných přípor po obvodu lodě. Horizontální tlaky sil od klenb vyrovnávají výrazné opěrné pilíře.

Vstup do kaple je vyvýšený, dostupný přes polygonální schodiště. Před vstupním portálem umístil Tragl menší prostor na trojúhelníkovém půdoryse, zaklenutý žebrovou klenbou dosedající na sloupek ve vrcholu trojúhelníka. Do suterénu vede točité schodiště umístěné při severozápadní části presbytáře, uvnitř budovy. Rakve měly být k trvalému umístění v pohřební komoře spouštěny otvorem v podlaze, který se zakrýval deskou.

Z půdorysu je patrné, že šlo spíše o konzultační skicu než propracovanou studii. V presbytáři je tužkou dokreslen předpokládaný půdorys oltární menzy či oltáře samotného, při pravé (severní) straně kostela náznak kruhového schodiště do suterénu. V lodi je naznačeno umístění lavic, opět tužkou, tzv. od ruky.

Půdorys suterénu představuje síňovou halu dělenou na tři lodi. Střední loď je od bočních oddělena arkádou, která též dělí halu příčně, a to dvakrát, čímž zdůrazňuje část podzemního prostoru. Do jeho středu je dokreslen modrým inkoustem obdélník. Co představuje, není úplně zřejmé, lze se domnívat, že jde o pohřební máry. Pasy archivolt jsou též dokresleny modrými čarami, zřejmě jde o naznačení jejich profilace. Prostor je zaklenut křížovými klenbami dosedajícími na kruhové sloupy a svazkové přípory při

¹⁵² VOSTŘELOVÁ 2018, 223–224.

¹⁵³ VOSTŘELOVÁ 2018, 224.

obvodových stěnách. Po vnějším obvodu tohoto půdorysu jsou tužkou dokresleny znaky – hvězdička a přeškrtnutá nula. Zatímco v polích vymezených základovými konstrukcemi pilířů jsou vždy znaky dva, v každém rohu jedna, v polích u presbytáře je umístěn pouze jeden, střídavě přeškrtnutá nula a hvězdička. Přeškrtnutá nula se objevuje též ze strany interiéru v rozích při východní části pohřební komory. Vysvětlení těchto znaků je patrné z následných výkresů řezu a pohledu.

Po této prvotní konzultaci předkládá v červnu 1886 architekt přepracovaný projekt pohřební kaple. Ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové jsou uloženy celkem 4 výkresy na tvrdém kartonu, zapaspartované, jedná se o řez příčný¹⁵⁴ i podélný¹⁵⁵, pohled na hlavní fasádu a boční pohled¹⁵⁶. Všechny výkresy jsou signovány „Smichow, Juni 1886. St. Tragl.“

Boční fasády [61] této jednoduché stavby jsou členěny opěrnými pilíři, mezi kterými jsou umístěna vysoká úzká okna zakončená lomeným obloukem. Okna lodě jsou jednodílná, okna presbytáře jsou širší, vertikálně členěná dvěma jeptiškami. Parapet oken dosedá na parapetní římsu, která obíhá po celém obvodu kostela. Do prostoru okna vymezeném jeptiškou a lomeným obloukem vkládá architekt čtyřlíst, v případě středního pole lodi. Jeptišky jsou dále členěné horizontálními příčlemi na šest polí. V horní části jednotlivých polí fasády, vymezených opěráky a korunní římsou, jsou v rozích umístěna malá kulatá okénka s trojlístem, v každém rohu jedno. Korunní římsa je profilovaná a zdobená. Nad obloukem je vydutý pás s florálními motivy, následují dva oblouny.

Čelní fasáda je navržena v jednoduchém tvaru bez vstupního předsazeného portálu. [62] Trojúhelníkový štít lemuje profilace, v dolní části je navrženo gotické sružené okno s lomenými oblouky, mezi jehož hroty je kulatý otvor. Vrchol plochy štítu zdobí erb rodiny Czernin-Morzinů. Štít je završen masivním křížem, který je zasazen do

¹⁵⁴ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, řez příčný.

¹⁵⁵ ibidem, řez podélný.

¹⁵⁶ ibidem, pohled boční, pohled hlavní.

akantových listů a jeho střed je lemován kruhem. Dominantním prvkem hlavní fasády je až předimenzované rozetové okno. Hlavní linii tvoří rovnoramenný kříž, v jehož koutech jsou umístěny další gotické prvky. Zde je kříž tvořen čtyřmi gotickými „okny“ s jeptiškou, které spojuje kruhový střed se čtyřlístem. V úhlech sevřených rameny se nachází trojlísty umístěné v kruhu.

Samotný vstupní portál se zjednodušil a používá více tvarosloví rané gotiky. Zrušel byl navrhovaný baldachýn, který nahradil, jednoduchý ústupkový portál s lomeným obloukem, který završuje vimperk s trojlístem a kraby. Tympanon sedí na koutových konzolkách a měl být zdoben reliéfem s křížem a dvěma modlícími se anděly. Po stranách portálu jsou umístěny dva sloupky s věžičkami s kraby. Do rohů pod korunní římsu jsou dodatečně tužkou nakreslena dvě okna, zřejmě měla být kruhová s trojlístem.

Střecha měla být krytá obdélníkovými šablonami podél okrajů loženými vodorovně, uvnitř polí střešního pláště pak nakoso. Směrem od hřebene střechy je vyznačen dekorativní pás z šablon odlišné barvy. První řadu tvoří tmavší¹⁵⁷ obdélníky ložené nakoso, ve druhé řadě vytváří klad nakoso ložených obdélníků vlnovku. Pod ní pak následuje střídání světlejších a tmavších šablon. Střechu prolamuje pět vikýřů s vimperkem, na podélných stranách po dvou, v presbytáři jeden. Vikýř má malé lomené okénko, nad jím je kruhová ozdoba.

Z podélného řezu je patrné vnitřní řešení kaple.¹⁵⁸ [63] Polosloupky vynášející žebra křížových kleneb mají svazkové přípory, vycházející z profilované patky. Hlavice přípor jsou kalichové, spojené společným profilovaným abakem. V suterénu užil Tragl tvarosloví sloupů typické spíše pro románský, než pro gotický sloh. Dřík sloupu stojí na jednoduché vysoké patce s podstavcem, hlavice sloupu připomíná tvar kalicha, i když je mírně upravená. Po obvodu kaple jsou v některých polích umístěna kruhová okénka,

¹⁵⁷ Tmavší barvou jsou vyznačeny ve výkrese. Ve skutečnosti mohlo jít naopak o světlejší odstín střešní o krytiny, případně o jinou barevnost. Obdobný způsob zdobení střechy byl pak použit i na novostavbě kostela v Maršově, který byl též financován hraběnkou Czernin – Morzinovou.

¹⁵⁸ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, řez podélný.

jejichž rozmístění koresponduje s označením hvězdičky na konzultačním půdorysu. Díky řezu je patrné, že Tragl stále počítal se spouštěním rakví do pohřebního prostoru otvorem se záklopem. Strop v této části je navržen plochý, v řezu je patrné osazení poklopu.

Z výkresů z této doby se dochoval i příčný řez, který objasňuje řešení presbytáře.¹⁵⁹ [64] Jeho stěny jsou prolomeny sdruženými okny s jeptiškami a čtyřlístem. Klenbu vynášejí velmi štíhlé sloupy s kalichovou hlavicí, inspirované českou ranou gotikou, případně zprostředkovaně Thunovskou kaplí v Podmoklech. Je zde též vidět účel okének v suterénu – tj. odvětrání pohřební kaple šikmým průduchem. Z hlediska stavebního není bez zajímavosti fakt, že Tragl se zde se zemními tlaky vypořádává opěrnou předstěnou. Mezi předstěnou a nosnou obvodovou suterénní zdí je zhruba půlmetrová mezera, sloužící k odvodu vlhkosti.

4.3. Realizační plány

Dochovaná prováděcí dokumentace nám dává možnost nahlédnout do práce tehdejšího architekta a jeho vyrovnávání se s problémy, které vznikají cestou od prvotního návrhu k faktické realizaci. Základní principy stavby zůstávají zachovány, dochází však k několika změnám. Dochovány zůstaly dva výkresy. Na jednom jsou zobrazeny půdorysy přízemí, patra a výkres krovu, druhý obsahuje boční pohled (stále bez sanktusníku), čelní pohled a příčný řez, signován „Atelier St. Tragl. Prag – Smichow 1886. St. Tragl. Architekt.“ Výkresy se nachází v neuspořádané části archivu mezi dokumentací vztahující se ke kostelu sv. Vavřince.¹⁶⁰

Největší změna nastává v rovině běžnému člověku neviditelné, totiž v oblasti zakládání stavby. Místo tenké opěrné stěny s relativně malou vzduchovou mezerou jsou zde navrženy tzv. anglické dvorky vymezené obvodovou suterénní stěnou, pilíři a

¹⁵⁹ SOAHK, AVV, fascikl č. 2, 44d, řez příčný.

¹⁶⁰ SOAHK, AVV, neuspořádaná část.

výsečí oblouku. Stěna těchto opěrných zdí má šířku 30 cm a prostor mezi ní a suterénní zdí pohřební kaple je 130 cm.¹⁶¹ [65]

V řešení fasád se setkáváme s posunem výzdoby od architektonických prvků typických pro českou vrcholnou gotiku k prvkům české pozdní gotiky. [66] Boční okna jsou vertikálně nečleněná v úrovni nasazení hrotitého oblouku zakončená jeptiškou. V prostoru hrotitého oblouku jsou navrženy čtyřlísty, trojlísty, případně sférické trojúhelníky. Okna presbytáře jsou širší a pruty členěná na dvě horizontální pole zakončená jeptiškou. Kružby jsou složeny z vrcholového čtyřlístu doplněného v dolní části kruhovou kružbou. Ve střešní rovině se objevují po stranách dva vikýřky a na presbytáři jeden vikýřek s lomeným obloukem, na jehož vrcholu je umístěn kříž.

Na rozdíl od horního patra sakristie při kostelu sv. Vavřince ve Vrchlabí, zastropuje Tragl suterén hraběcí hrobky plochými křížovými (!) segmentovými klenbami sklenuté do se dvěma řadami sloupů s entazí, jejichž hlavice jsou zdobeny florálními motivy. Jednotlivá pole oddělují plochá žebra s mírnou profilací. Sklenutí do ocelových „I“ profilů se až do počátku 20. století neužívalo v prostorách s větším zatížením a ve vlhčím prostředí,¹⁶² které se zde dalo vzhledem k umístění pod úroveň terénu předpokládat. Ráda bych zde poukázala, že projekt stále počítá s umístěním kruhového schodiště vedoucím do pohřební části při pravé straně presbytáře a spouštěním rakví do suterénu otvorem v podlaze.

4.4. Realizace hřbitovní kaple ve Vrchlabí

I přes podrobnou prováděcí dokumentaci dochází při realizaci, které se ujal opět Eduard Zirm, ke změnám ve vzhledu. V Krkonošském muzeu ve Vrchlabí je ve složce kláštera ve Vrchlabí uložen výkres obsahující zaměření kaple po výstavbě. Nadepsán je: „Plan der gräflich Czernin-Morzin^{schen} Gruft. N. Parz. N:628 in Hohenelbe, nach dem

¹⁶¹ SOAHK, AVV, neuspořádaná část, půdorys suterénu.

¹⁶² ŠKABRADA 2003, 140.

Stande vom 26. Juli 1907. Maßstab 1:100 [1^{cm}:1^m].¹⁶³ Na výkrese nalezneme půdorys suterénu a přízemí, příčný řez, pohled boční a situaci se zakreslením půdorysu kaple i nově vybudovaného přístupového schodiště. Výkres vznikl zřejmě v souvislosti s vypořádáním dědictví po hraběnce Aloisii Morzinové, která zemřela dne 26. 7. 1907 ve Vrchlabí.¹⁶⁴

Nejzásadnější změnou, která se projevuje i v celkovém pojetí kaple, je zrušení přístupu do pohřebního prostoru přímo z kaple.¹⁶⁵ [67] Před kaplí tak i díky svažitému pozemku vzniká soklová přístavba, nahoře je terasa, ve spodní části nový, nepohřební prostor přístupný vchodem umístěným mezi bočními schodišti. Ta jsou tříramenná, vyzděná z pískovcových bloků, které tvoří i zábradlí schodiště. Nutno dodat, že schodiště s terasou není zakresleno v pohledech na kapli, pouze v situačním plánu je čarou uveden pouze jeho vnější obrys.¹⁶⁶ Doklad o tom, že nový vstup pod terasou a schodiště bylo realizováno ještě během výstavby, nám dává dobová fotografie pořízená dne 20. října 1891,¹⁶⁷ tedy dne, kdy byla kaple vysvěcena. [68]

Vzhledovou i hmotovou změnou je umístění věžičky při čelním štítu. V návrhové skice působí věžička velmi lehce a svěže.¹⁶⁸ [69] Ovšem výsledný efekt se v realizaci nedostává. Podstavec věžičky, předsazený před čelní fasádu na mohutných konzolách, působí velmi těžkopádně a v souvislosti se štíhlou a jemnou architekturou kaple samotné až nepřiměřeně masivně. Tragl totiž ve svém návrhu počítá s hranolovitým podstavcem, mírně vykonzolovaným před rovinu fasády, jehož horní úroveň je v úrovni hřebene střechy. Během realizace je tento podstavec zvýšen o celou další jeho výšku, tedy na dvojnásobek. Subtilnost a vertikalitu ztrácí sanktusník i umístěním chrličů, které diagonálně ční do prostoru. Opět se tu setkáváme s chybou zakreslení

¹⁶³ KM, sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, pol. 19. století, konec 19. století.

¹⁶⁴ POUZAR/MAŠEK/MENSDORF-POUILLY/POKORNÝ 2016, 84–85.

¹⁶⁵ KM, sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, pol. 19. století, konec 19. století, zaměření stavu k 29. 6. 1907.

¹⁶⁶ KM, sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, pol. 19. století, konec 19. století, zaměření stavu k 29. 6. 1907.

¹⁶⁷ KM, Sběrka fotografií, F1586.

¹⁶⁸ SOAHK, AVV, neuspořádaná část, půdorys suterénu.

stavu, neboť na bočním pohledu¹⁶⁹[70] je věžička zakreslena dle Traglova návrhu, ovšem při komparaci s fotografií současného stavu je vidět, že výsledek neodpovídá zachycenému stavu. [71]

V čelním průčelí doznalo změny i členění rozety. Základní tvar rovnoramenného kříže zůstal zachován, jeho ramena však nejsou rovná, ale spíše ve tvaru kapek, jejichž užší část se vpíjí do středové kružnice se čtyřlístem. Původní dominance kříže se tak ztrácí a výsledný tvar je více kompaktní. Drobné změny doznalo sdužené okno ve štítu, jehož ostění je po celém obvodu profilované a sloupek umístěn pouze do středové části. Pouze v rovině kladení kamenných prvků je naznačeno větší gotické okno s lomeným obloukem, do něhož je vepsáno sdužené okno a okénko ve tvaru trojlistu.

Vnitřní prostor kaple je prosvětlen úzkými okny s vitrajovými výplněmi s florálními a geometrickými motivy. Vitraje jsou v odstínech šedé, bez jakýchkoliv barevných akcentů. Nad vchodem je vystavěn kůr s varhany, podkruchtí je segmentové s klenebními žebry. V kapli, nad vchodem je vystavěn kůr s varhany, podkruchtí je segmentové s klenebními žebry s novogotickou ornamentikou, dřevěné zábradlí nese kvadrilobní kazety. Presbytář odděluje od lodi lomený oblouk. Klenební žebra křížové klenby mají profilovaná žebra, která po obvodu dosedají na jednoduché svazkové přípory se soklem, patkou, prstencem a listovou hlavicí s krycí deskou.

V presbytáři je umístěn novogotický oltář s hranolovitou dřevěnou mensou a nárožními polosloupky, který zdobí kazety s latinským křížem uprostřed. Plochá deska nese obdélní retabulum dělené do tří částí, když jeho prostřední je mírně předstupující, zvýšená, po stranách má fiály s kraby. Uprostřed retabula na podnožní desce je umístěno sousoší Piety v životní velikosti, na jejím pozadí je prostý latinský kříž. Retabulum má tři reliéfy, uprostřed reliéf Ukřižování, po stranách reliéfy Narození a Nanebevstoupení. Dřevořezby oltáře patrně pochází z díky c. k. dvorního řezbáře J.

¹⁶⁹ KM, sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, pol. 19. století, konec 19. století, zaměření stavu k 29. 6. 1907.

Steinera z Meranu v Tyrolích, jedná se o stejné umělce, který tvořil řezby v kostele sv. Vavřince. Jejich vznik lze zařadit do roku 1890.¹⁷⁰

V interiéru kaple se nachází též kůr s varhanami a křtitelnice, která má sice novogotické tvarosloví, ovšem pochází z počátku 20. století.¹⁷¹ Vzhledem k tomu, že kaple měla původně sloužit jako soukromý pietní a pohřební prostor šlechtického rodu po vzoru protestantských pohřebních kaplí,¹⁷² tedy prostoru, ve kterém se nekonají liturgie, je pravděpodobné, že byl kůr dostavěn později.

Kaple byla vysvěcena dne 20. října 1891¹⁷³ královéhradeckým biskupem Josefem Janem Haisem. Byla zasvěcena svatému Jakubovi a oltář Panně Marii Bolestné oplakávající mrtvé tělo Kristovo pod křížem.¹⁷⁴

4.4. Otázka nad autorstvím kaple sv. Anny v Kyselce

Na ostrohu nad řekou Ohří v obci Kyselka byla v roce 1884 postavena malá kaple, [72] jako poděkování za své uzdravení zdejšími prameny. Nechala ji postavit hraběnka Anna Nostitz-Rieneck na vyvýšeném místě nad lázněmi. Kaple byla tehdy pohledovou dominantou okolí a stala se oblíbeným návštěvním cílem nejen tehdejšího majitele zdejších lázní Heinricha Mattoniho. Autor projektu je neznámý, ale kaple je až nápadně podobná všenorské realizaci Stephana Tragla a má několik společných znaků s kaplí ve Vrchlabí. (viz. kapitola 4)

Je postavena na obdélném půdoryse zakončeném půlkruhovou apsidou. Fasády jsou tvořeny kombinací neomítaného cihelného zdiva, doplněného kamenickými prvky z šedé žuly, členění doplňují architektonické prvky z bílé omítky.¹⁷⁵ Hlavní průčelí

¹⁷⁰ Rozhodnutí o prohlášení zámecké kaple ve Vrchlabí za kulturní památku č. j.: 865/2006 , v Praze 21. 8. 2006.

¹⁷¹ ibidem.

¹⁷² VYBÍRAL 1999, 76.

¹⁷³ Stephan Tragl se dokončení kaple nedožil.

¹⁷⁴ Rozhodnutí o prohlášení zámecké kaple ve Vrchlabí za kulturní památku č. j.: 865/2006 , v Praze 21. 8. 2006.

¹⁷⁵ GNIRS 1933, 39.

završuje poměrně mohutná štítová věžička, předsazená před rovinu fasády, usazená na dvou krakorcích. Kvádrový objem sanktusníku prolamují ze stran otvory s půlkruhovým záklenkem. Zastřešen je jehlancovou stříškou ukončenou křížkem. Pod střešní římsou obíhá pás s lisenami, které jsou tvořeny obloučky dosedajícími na stupňovitě profilované konzolky. Z bočních kamenných přípor vybíhají omítkou tvořené liseny, horizontálně členěné jemnými žlábkami, evokující kamenné prvky. Vstup do objektu je ze západu a je krytý portikem s dvojicí válcových kamenných sloupů nesoucích sedlovou střechu. Sloupy dosedají na patku s plintem, hlavice inspirované románskými zdobí květinový motiv. Hlavní vstup je orámovaný pravoúhlým portálem, nad kterým je umístěn půlkruhový nadsvětlík. Horní část vstupního průčelí prolamuje rozetové okno s prosekaným řeckým jetelovým křížem, mezi rameny kříže jsou trojlisty. Boční strany kaple prolamují zdvojené okenní otvory s půlkruhovým záklenkem, v lodi jsou okna zdvojená se středním sloupkem s korintskou hlavicí, v presbytáři pak jednoduchá. Střecha kaple je sedlová, nad presbytářem valbová.¹⁷⁶

Jemné rozdíly mezi kaplemi ve Všenorech a v Kyselce jsou na první pohled nepostřehnutelné. Například ve všensorském řešení jsou na bočních fasádách v horních rozích malá kulatá okénka, zatímco řešení v Kyselce preferovalo větrání okénkem ve tvaru řeckého kříže, umístěné nad středem sdružených oken. Na kapli v Kyselce je na vstupním průčelí horizontální pás dělící plochu na dvě pole, ve všensorské variantě už tento pás není. Mírně odlišná je i průčelní rozeta, která v kapli ve Všenorech má větší kříž s trojlisty i trojlisty samotné, je zde menší plocha kamenných prvků.

Srovnáme-li si všechny tři kaple, zjistíme několik společných znaků. Z hlediska časového všechny vznikají v rozmezí mezi lety 1884-1889 (1884 kaple sv. Anny, 1887 kaple ve Vrchlábí, 1889 kaple sv. Jana Křtitele), tedy v době, kdy zaznamenáváme největší počet Traglových návrhů a realizací.

¹⁷⁶<https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-anny-11218385>, vyhledáno dne 18. 5. 2020.

Všechny kaple mají dominantní umístění v krajině. Kaple sv. Anny stojí na skalním ostrohu nad obcí Kyselka, který byl v době jejího vzniku zcela holý, bez vzrostlé zeleně. Jedné strany jej určuje údolí řeky Ohře, z druhé strany údolí říčky Lomnice. Všensorská kaple byla postavena též na ostrohu, tentokrát vymezeném údolím Všensorského potoka a údolím řeky Berounky. Ve Vrchlabí určila dominantní místo vyvýšená poloha severně od zámeckého parku.

U všech kaplí nacházíme předsazený sanktusník. Ačkoliv jde ve Vrchlabí o novogotické tvarosloví, krakorec, který vynáší hmotu sanktusníku je profilově velmi podobný těm u kaple sv. Anny i sv. Jana Křtitele. Všechny stavby mají, resp. u vrchlabské kaple alespoň v počátečním návrhu, vchod krytý baldachýnem, ke kterému vede schodiště.

Společné znaky alespoň dvou kaplí. Vrchlabská a všensorská kaple jsou pohřební, tedy mají suterén s pohřební komorou a u obou bylo navrženo spouštění rakví do pohřebního prostoru skrz otvor v podlaze (u vrchlabské nakonec nerealizováno). Všensorská a kyselská kaple jsou neorománské, vrchlabská novogotická.

Závěr

Ve své práci jsem si stanovila dva okruhy bádání, které dohromady spojují novogotické realizace pražského architekta Stephana Tragla navrhované pro hraběnkou Aloisii Morzinovou ve Vrchlabí. Vzhledem k dochované plánové dokumentaci staveb a naopak nemožnosti prozkoumat hraběňčinu korespondenci, případně jiné osobní dokumenty, jsem se zaměřila na sledování vývoje jednotlivých architektonických návrhů od počátečních studií až po realizační dokumentaci ve snaze zachytit jednotlivé změny, které tento proces provází. Součástí pochopení jednotlivých projektů je i nalezení jejich případných předloh či inspirací, zejména hmotových a ideových.

Prvním tématem byla pro mne aktualizace katalogu děl samotného architekta Stephana Tragla a pokus o podrobnější zachycení jeho profesní dráhy architekta. Do současné doby nebylo jeho dílo sumárně sepsáno. Z dostupných pramenů se toho o jeho životě mnoho nedozvídáme, přesto lze říci, že byl jistě známou a významnou osobností. V dobovém tisku se dovídáme i střípky o jeho nerealizovaných a literaturou nezachycených stavbách. Díky chronologicky sepsanému katalogu je patrné, že se hlavní část architektovy tvorby odehrávala v 80. letech 19. století. Až do své smrti v roce 1891 prokazatelně zrealizoval či navrhl celkem jedenáct staveb. Na základě pátrání v dobovém tisku je možno z úloмок zpráv dovodit, že z počátku spolupracoval i s jinými architekty, než se etabloval a otevřel si na Smíchově vlastní ateliér. Máme zmínku o návrhu monumentální stavby při pramenech Labe a jeho blíže nespécifikované činnosti ve Špindlerově mlýně. Je jen možno litovat, že při velké povodni v roce 1897 vzal za své archiv v Horním Maršově, kde se mohly tyto plány případně nacházet. Rovněž se nepodařilo dohledat, jaká realizace vznikala na Smíchově a jejíhož dokončení se již nedočkal. Zemřel příliš mlád, i tak za sebou nechal pozoruhodné dílo, jehož vrchlabské realizace jsou zřejmě vrcholem.

Druhým tématem jsou Traglovy návrhy sakrálních staveb pro hraběnkou Morzinovou. S děkanským kostelem sv. Vavřince jsou spojeny návrhy tří autorů, dvou místních stavitelů, Eduarda Zirma a Josefa Kavana, a právě Stephana Tragla. Díky dochované

dokumentaci můžeme porovnávat jednotlivé návrhy jak z pohledu samotného kostela, tak z hlediska jeho umístění a celkové koncepce utváření budoucího prostoru.

Součástí tématu byla charakteristika vývoje veřejného prostoru kolem kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí. Sledujeme genezi od prostorově neuspořádané návsi ohraničené městskými domy, budovou děkanství a kostela, až po vznik náměstí tak, jak ho chápeme v současné době. Vidíme, jak výstavbě nových reprezentativních budov ustupují původní roztroušené stavby domků, jak se formuje nový půdorysný tvar. Z 3D rekonstrukcí je patrné, jaké objemové a architektonické ztvárnění budoucího veřejného prostoru ve svých návrzích výše uvedení řešitelé předložili. Z porovnání jednotlivých řešení je patrné, že Traglův návrh byl více koncepční, že měl architekt vizi i budoucího vzhledu náměstí, jehož novou dominantou se měl stát nový děkanský kostel sv. Vavřince. Z jeho návrhu vyplývá snaha srovnat linie náměstí - navázat na již určenou linii při severní části náměstí tím, že navrhne východo-západní osu kostela s ní rovnoběžnou. Mezi kostelem tak vzniká široká, byť krátká, ulice po vzoru městských bulvárů. Západní průčelí kostela zasahuje do náměstí pouze tolik, aby se jeho věž stala dominantou dlouhé hlavní ulice, dnes nazvané Krkonošská. Kostel se díky pojetí v novogotickém stylu sice vymezuje proti neorenesanční škole, ale nesoupeří s ní, oba objekty se vzájemně doplňují a dotváří tím reprezentativní prostor města.

Ačkoliv byl původní kostel sv. Vavřince zbourán pro nedostatek prostoru a reprezentace, díky dochovaným archivním dokumentům je nám známa jeho podoba i umístění. Můžeme tak porovnávat, jak kostel vypadal a jak se s jeho náhradou vypořádaly návrhy všech tří architektů. Eduard Zirm navrhl kostel v klasicistním stylu, což v té době mohlo působit nemoderně. Kostel v jeho pojetí přejímá až na drobné detaily tvar i vzhled vedle stojícího děkanství, západní věž je mohutná. Josef Kavan se snažil splnit podmínku zachování původní jižní věže, ke které přistavuje loď kostela, ne nepodobnou té původní. Z digitalizace je patrné, že hmota nové lodi není úplně zvládnutá. Gotický dekor je pouze kusý a celkově stavba nepůsobí reprezentativním dojmem. Stephan Tragl se nebál navrhnout stavbu zcela v rozporu s předchozími návrhy

a nesnaží se stylově kopírovat vedlejší zástavbu. Zcela v duchu tehdejšího smýšlení navrhuje čistě novogotický kostel, nebojí se ovšem aplikovat tehdejší stavební novinky a postupy.

Díky dochované plánové dokumentaci na kostel sv. Vavřince bylo možno sledovat též jemné proměny Traglova návrhu děkanského kostela, od jeho prvního představení investorce/investorům, po realizaci a porovnání se současným stavem. Při pokusu o zasazení jeho návrhu do širšího kontextu sakrálních novogotických staveb nelze přehlédnout, že zdrojem Traglovy inspirace byl slavný vídeňský architekt Friedrich von Schmidt. Ve svých stavbách se hmotově i kompozičně odkazuje k některým dílům tohoto architekta. Ve Vrchlabské realizaci se představuje nejen jako architekt novogotického díla, ale též jako schopný stavební inženýr, vnášející do svých staveb moderní stavební prvky - plochá střecha, ploché klenby uložené do ocelových nosníků, zaatikový žlab.... Při zkoumání jeho architektury mne napadla otázka, jak by Stephan Tragl tvořil v dnešní době, kdy by měl svobodnou volbu v rozhodnutí, jak má stavba vypadat, že ho možná příliš svazoval tehdejší příklon k historickým stylům.

Pohřební kaple Czernin-Morzinů se svým ideovým pojetím připojuje k myšlenkovému proudu soukromé hrobky podobné starověkým mauzoleím, ovšem ve formě navazující na patrové hradní kaple. V její vnější formě vidíme inspiraci v kapli řeckého krále Oty v Kiefersfeldenu v Barorsku, kterou navrhnul Joseph Daniel Ohlmüller. Stefan Tragl přejímá dvoupatrovou formu, spodní patro ovšem ukrývá pod úroveň terénu. V prvních půdorysných návrzích je patrná snaha umístit v průčelí před vstup do kaple, po vzoru bavorské předlohy, předsíň či baldachýn, naopak nepočítá s věžičkou ve štítě. Po konzultacích s investorem je vchod redukován na (novogotický) portál, v průběhu stavby ovšem přibývá předsazený sanktusník. Na rozdíl od hrobky řeckého krále Oty Tragl ve své vrchlabské realizaci využívá gotického tvarosloví, v prvních návrzích spíše ranně gotického, ve finálních pak vrcholně gotického. Samostatnou kapitolou by mohla být Traglova fantazie při členění rozetového okna (i

v případě západního lomeného okna kostela sv. Vavřince), kde sice navazuje na gotické tvary, ovšem uchopuje je po svém.

Pohřební kaple v Kiefersfeldenu byla jistě inspirací pro další Traglovu kapli, a to sv. Křtitele ve Všenorech, se kterou ji spojuje půdorysné schéma, baldachýn před vstupem, rozetové okno s výrazným ostěním a motiv předsazeného sanktusníku. Na rozdíl od bavorské realizace ovšem Tragl využívá (neo)románského tvarosloví, schodiště není v jeho případě masivní a reprezentativní. Téměř totožnou stavbou, u které není doloženo autorství, je kaple sv. Anny v Kyselce, postavenou v roce 1884.

Otevřeným tématem pro mne do budoucna zůstává, z jakého důvodu si hraběnka povolala architekta Tragla z Prahy, zda jí byl doporučen, případně kým. Světlo do tohoto problému by jistě vneslo umožnění přístupu k soukromým dokumentům hraběnky Aloisie Morzinové, případně jejího syna. Otazník visí i nad návrhem na pomník (u) pramenů Labe a otázka, zda Tragl nevytvářel i další plány na Vrchlabská a okolí, zejména pokud je zde uveden kontakt s významným místním stavitelem Adolfem Bohatým z Trutnova. Nezodpovězena zde zůstává problematika případného určení autorství kaple sv. Anny v Kyselce, kterou s Traglovými kaplemi spojuje mnoho shodných znaků, včetně toho, že donátorkou byla členka šlechtického rodu, zde hraběnka Anna Nostitz-Rieneck.

Seznam použitých zkratk

SOAHK, AVV – Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Archiv velkostatku Vrchlabí

KM – Krkonošské muzeum ve Vrchlabí

ASV – Archiv stavebního úřadu ve Vrchlabí

NPÚ ÚOP – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště

Seznam literatury

Archivy

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí – děkanský kostel, neuspořádáno, plánová dokumentace, 12 listů

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí – děkanský kostel, sign. 46, Plány Jos. Kavana na přestavbu děkanského kostela, 5 listů

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí – Nový děkanský kostel, sign. 47, plánová dokumentace 1883, 1886-1887, 1926, 20 listů

Krkonošské muzeum – fond Klášter ve Vrchlabí, sign. 48, Klášter ve Vrchlabí, 4 listy
Krkonošské muzeum ve Vrchlabí – Sběrka fotografií

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí – Sběrka výtvarného umění

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Archiv Velkostatku Vrchlabí, plánová dokumentace od 2. poloviny 19. století, neuspořádáno, 220 listů

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Archiv Velkostatku Vrchlabí, fascikl č. 2, inv. č. 333, Plán rodinné hrobky – návrh 1866, 2 listy

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Archiv Velkostatku Vrchlabí, fascikl č. 44d, Hochgräfliche Gruft. Plán hrobky Černín-Morzinů. Plán kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí, 15 listů

Stavební úřad Vrchlabí – č. p. 212

Dobová periodika a ročenky

JAHRBUCH DES PRAGER DOMBAU-VEREINS 1867

BOHEMIA 1881 – Bohemia: Ein Unterhaltungsblatt, Praha 10.10.1881

NEUE ZEIT 1882 – Die neue Zeit 35: OLMÜTZ 2.2.1882

VERORDNUNGSBLATT 1891 – Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht. Jahrgang 1891. Wien 1891

KAFKA 1891 – J. Kafka: Sto let práce: Zpráva o Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891

BÄUMER/SCHNORR 1868: Wilhelm BÄUMER / Julius SCHNORR. Gewerbehalle. Organ für den Fortschritt in allen Zweigen der Kunstindustrie. Stuttgart 1868.

CZUBER 1880 – Emanuel CZUBER: Technische Blätter. Vierteljahrschrift des deutschen polytechnischen Vereins in Böhmen. Prag 1880

ESCHENBACH 1881 – Ulrich von ESCHENBACH: Jahres – Bericht der Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag, Vereinsjahr 1880-1881. Prag 1881

ERBEN 1984 – Josef ERBEN: Verwaltungsbericht der königlichen Hauptstadt Prag und der Vorworte Karolinenthal, Smichow, Kgl. Weinberge und Zizkow für die Jahre 1891 u. 1892. Deutsche Ausgabe. Prag 1894

SASKA: Mittheilungen des Architekten- und Ingenieur-Vereins im Königreiche Böhmen. Prag 1881

Literatura

BAŤKOVÁ 1998 – Růžena BAŤKOVÁ: Umělecké památky Prahy: Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady, Praha 1998

BÍZOVÁ/NOVOTNÁ 2007 – Dana BÍZOVÁ, Markéta NOVOTNÁ: Obecná a měšťanská chlapecká škola (německá) Bor 1870 – 1923: Inventář, Tachov 2007

BERGER 2003 – Eva BERGER: Garten- und Parkanlagen von der Renaissance bis um 1930, svazek 2, Böhlau 2003

COLVIN 1991 – Howard COLVIN: Architecture and the after-life. New Haven and London 1991

CORI 1889 – Johan Nepomuk CORI: Geschichte der königliche Stadt Brügge bis zum Jahre 1788, Brügge 1889

DANĚK 1996 – Jiří Daněk: Posudek stavebně technického stavu s důrazem na krov a střešní krytinu kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí, Vrchlabí, 1996

FRAJEROVÁ/KOVAŘÍK – Blanka FRAJEROVÁ / Petr KOVAŘÍK: Klíč k českým hřbitovům. Praha 2013

GNIRS 1933 – Anton GNIRS: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirk Karlsbad

HEIMATKUNDE 1913 – Heimatkunde des Hohenelber Bezirkes und der angrenzenden Gemeinden. Hohenelbe, 1913

HNÍDKOVÁ 2013 – Vendula HNÍDKOVÁ: Národní styl. Kultura a politika. Praha 2013

HYZLER 2000 – Josef HYZLER: Dostavba chrámu sv. Víta v konfrontaci se soudobými památkovými teoriemi. In: Sto let 2000, 140–279

KAISER 2006 – Wolfgang KAISER: Románská architektura v Německu. in: TOMAN 2006, 32–73

KNOLL 1933 – Hans KNOLL: Die Bauliche Entwicklung von Hohenelbe. Karl SCHNEIDER/Ernst TAUFFIG, Hohenelbe, 1933

KNOZ/LACH/BOROVSKÝ 2020 – Tomáš KNOZ / Jiří LACH / Tomáš BOROVSKÝ (eds): Kultura ve střeoevropských dějinách. Rozprava mezi humanitními obory. Praha 2020

KOCH 1994 – Wilfried KOCH: Evropská architektura. Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost. Praha 1994

KÖFERL 1890 – Josef KÖFERL: Der politische Bezirk Tachau: Eine Heimatskunde für Haus und Schule unter Wirkung der Bezirks-Lehrerschaft. Tachau 1890

KUČA 2011 – Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2011

KRAUSE – 1994: W. KRAUSE: Friedrich von Schmidt, Architekt. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Svazek 10. Vídeň 1994, s. 293–294

LAŠTOVIČKOVÁ 2015 – Věra LAŠTOVIČKOVÁ: Cizí dům? Ein fremdes Haus: Architektura českých Němců 1858–1891 / Die Architektur der Deutschböhmen 1848–1891. Praha 2015

LOUDA/ZÁZVORKOVÁ 2006 – Jiří LOUDA / Blanka ZÁZVORKOVÁ: Zmizelé Čechy – Vrchlabí. Praha a Litomyšl 2006

POCHE 1977 – Emanuel POCHE: Umělecké památky Čech. Praha 1977

POUZAR/MAŠEK/MENSDORFF-POULLY/POKORNÝ 2016 – Vladimír POUZAR / Petr MAŠEK / Hugo MENSDORFF-POULLY / Pavel R. POKORNÝ: Almanach českých šlechtických rodů 2017. Brandýs nad Labem 2016

SCHNEIDER 1933 – Karl SCHNEIDER: Aus der vierhundertjährigen Geschichte der Stadt Hohenelbe. Karl SCHNEIDER/Ernst TAUFFIG, Hohenelbe, 1933

SCHUBERT-SOLDERN/SASKA 1881 – Zd. R. v. SCHUBERT-SOLDERN, Josef ŠKABRADA 2003 – Jiří ŠKABRADA: Konstrukce historických staveb. Praha 2003

TOMAN 2006 – Rolf TOMAN: Románské umění. Architektura – Sochařství – Malířství. Čína. 2006

VOSTŘELOVÁ 2018 – Věra VOSTŘELOVÁ: Zkamenělá hudba. Tvorba Bernharda Gruebera 1806–1882. Praha 2018

VLČEK 2004 – Pavel VLČEK: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004

VYBÍRAL 1999 – Jindřich VYBÍRAL: Století dědiců a zakladatelů. Architektura Jižních Čech v období historismu. Praha 1999

VYBÍRAL 2013 – Jindřich VYBÍRAL: Národ, identita a styl. Konstruování národní identity na příkladu české architektury 19. století. In: HNÍDKOVÁ 2013, 17–45

VYBRÍRAL 2020 – Jindřich VYBÍRAL: Národní styl bez nacionalismu, nacionalismu bez národního stylu. In: KNOZ/LACH/BOROVSKÝ 2020, 332–345

ZINGLER 2011 – Alexandra ZINGLER: Die Sakralbauten Friedrich von Schmidst in den preußischen Provinzen Rheinland und Wesfalen. Inaugural – Dissertation. Köln 2011

Online zdroje

SERLIO 1619 – Sebastiano SERLIO: Tutte l'opere d'architettura et prospetiva di Sebastiano Serlio bolognese. Venezia 1619, vyhledáno 24. 11. 2022

<https://pamatkovykatalog.cz/pohrebni-kaple-13285443>, vyhledáno 8. 9. 2019.

<https://pamatkovykatalog.cz/spolecensky-dum-18264712>, vyhledáno 10. 10. 2022.

<https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-anny-11218385>, vyhledáno dne 18. 5. 2020.

http://www.fotohistorie.cz/Plzensky/Tachov/Bor_/Default.aspx

<https://www.umprum.cz/web/cs/galerie-um/cizi-dum-architektura-ceskych-nemcu-1848-1891-2444>

<http://oldmaps.geolab.cz/>

<http://sbirky.krnep.cz/vademecum/>

Seznam vyobrazení

1. **Bor u Tachova**, pohled z věže zámku na střed Boru z roku 1934. Vpravo uprostřed jižní průčelí špitálu. Foto: public domain
2. **Bregenz**, Stephan Tragl a Josef Doubek, vila Raczyňsky, 1875–1877, pohled od jihu. Foto: public domain, Friedrich Böhringer
3. **Praha**, Stephan Tragl, dům č.p. 1606/II, 1881, Opletalova ulice. Foto: public domain
4. **Praha**, Stephan Tragl, dům č.p. 1011/II, Hybernská ulice, nedatováno. Reprodukce z: BAŤKOVÁ 1998, 668, obr. 38
5. **Praha**, Stephan Tragl, nerealizovaný návrh domu č.p. 1284, 1883. Reprodukce z: BAŤKOVÁ 1998, 668, obr. 56
6. **Bor u Tachova**, Stephan Tragl, obecná a měšťanská školy, dnes č.p. 121, 1884–1886, pohled od severu. Foto: public domain, neznámý
7. **Bor u Tachova**, Stephan Tragl, 80. léta 19. století, dívčí obecná škola milosrdných sester, pohled od jihovýchodu. Foto: autor
8. **Všenory**, Stephan Tragl, kaple sv. Jana Křtitele, 1889–1890, pohled od severozápadu. Foto: Martin Veselka
9. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, špitál pro chudé, 1889, návrh půdorysu přízemí špitálu. Archiv stavebního úřadu Vrchlabí. Detail výkresu. Foto: autor
10. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, špitál pro chudé, 1889, návrh uliční fasády špitálu. Archiv stavebního úřadu Vrchlabí. Detail výkresu. Foto: autor
11. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, špitál pro chudé, 1889, pohled na špitál pro chudé ze dvora. Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sbírka fotografií, neznámý, 1930 kolem, fotografie, sign. F 172. Foto: autor
12. **Terezín**, Stephan Tragl, 1889–1890, Německý spolkový dům, pohled od východu. Foto: NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, Věra Brožová
13. **Vrchlabí**, Kostel sv. Vavřince, výřez ze stabilního katastru, stav k 1842. Foto: public domain

14. **Vrchlabí**, mapa města Vrchlabí, detailní vykreslení centrální části Vrchlabí (zámek – kostel – klášter) s legendou, konec 18. století, mědirytina kolorovaná, ruční papír podlepený plátnem. Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, Sbírka výtvarného umění, sign. U 1603. Foto: autor
15. **Vrchlabí**, situace náměstí na přelomu 18. a 19. století. Digitální zpracování: autor
16. **Vrchlabí**, rekonstrukce pohledu na náměstí od dnešní ulice Krkonošská na počátku 19. století. Digitální model a rendrování: autor
17. **Vrchlabí**, rekonstrukce pohledu na náměstí od dnešní ulice Krkonošská ve čtyřicátých letech 19. století. Digitální model a rendrování: autor
18. **Vrchlabí**, rekonstrukce pohledu na kostel a náměstí od jihozápadu počátkem 19. století. Digitální model a rendrování: autor
19. **Vrchlabí**, rekonstrukce pohledu na kostel a náměstí od jihozápadu ve čtyřicátých letech 19. století. Digitální model a rendrování: autor
20. **Vrchlabí**, situace náměstí po roce 1862. Digitální zpracování: autor
21. **Vrchlabí**, rekonstrukce pohledu na náměstí od jihozápadu v roce 1862. Digitální model a rendrování: autor
22. **Vrchlabí**, Moritz Hinträger, 1876, Škola a budova spořitelny na Kostelním náměstí v roce 1881. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, Sbírka fotografií, Johan Müller, 1881, fotografie, sign. F 1565. Foto: public domain
23. **Vrchlabí**, jihozápadní pohled na kostel před jeho zbouráním v roce 1886. Vrchlabí, Krkonošské muzeum, sbírka fotografií, Johan Müller, nedatováno, platinotypie, sign. F 1546. Foto: public domain,
24. **Vrchlabí**, situace se zakreslením všech tří návrhů na umístění nového kostela. Digitální zpracování: autor
25. **Vrchlabí**, vizualizace s porovnáním původního kostela a návrhů novostavby kostela podle plánů Ed. Zirna, Josefa Kavana a Stephana Tragla, pohled od jihu. Digitální model a rendrování: autor
26. **Vrchlabí**, vizualizace porovnání vizualizace stávajícího kostela, návrhu Zirna a Kavana s Traglovou realizací. Digitální model a rendrování: autor – Fotografie:

Vrchlabí, Kostelní náměstí se školou, farou a kostelem, pohled od jihozápadu, Johan Müller, 1908, fotografie, F 2112. Foto: public domain

27. **Vrchlabí**, vizualizace přímého srovnání Traglova návrhu kostela s návrhy Zirma a Kavana. Digitální model a rendrování: autor

28. **Vrchlabí**, západní pohled na kostel před jeho zbouráním v roce 1886. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, Müller Johan, před 1886, fotografie, sign. F 1370. Foto: public domain

29. **Vrchlabí**, stará podoba kostela sv. Vavřince, pohled od jihu, 1840. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, Müller C., 1840, litografie, sign. U 875. Foto: public domain

30. **Vrchlabí**, interiér kostela sv. Vavřince před zbouráním v roce 1886, pohled do kaple sv. Anny. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, Müller Johan, 1886, fotografie, sign. F 1375. Foto: public domain

31. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, situační plán umístění novostavby. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor

32. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta č.1 na půdorysu řeckého kříže, půdorys. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor

33. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 2 – jednoduší kostel s polygonálním závěrem, půdorys. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí.

34. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 3, půdorys. Vrchlabí, Krkonošské muzeum. Foto: autor

35. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 1, pohled západní, výseč podélného řezu. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor

36. **Vrchlabí**, Eduard Zirm kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 1– řezu příčné. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor

37. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 3 – řez příčný transeptem. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor

38. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 1 – pohled severní. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor

39. **Vrchlabí**, Eduard Zirm, kostel sv. Vavřince, nedatováno, varianta 2 – pohled jižní. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor
40. **Vrchlabí**, Josef Kavan, kostel sv. Vavřince, 3/3 19. století, návrh kostela – půdorysy, vlevo v úrovni přízemí, vpravo v úrovni patra věže. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor
41. **Vrchlabí**, Josef Kavan, kostel sv. Vavřince, 3/3 19. století, návrh kostela, západní průčelí. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor
42. **Vrchlabí**, Josef Kavan, kostel sv. Vavřince, 3/3 19. století, návrh kostela, jižní průčelí. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Foto: autor
43. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, návrh kostela, pohled jižní, únor 1883. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sign. 47. Foto: autor
44. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, návrh kostela, pohled jižní, nedatováno. Vrchlabí Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sign. 47. Foto: autor
45. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, návrh kostela, 1886, pohled jižní, výřez východní části. Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sign. 47. Foto: autor
46. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, návrh kostela 1886, řez příčný, detail okapu. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sign. 47. Foto: autor
47. **Vrchlabí**, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, oprava římsko katolického kostela ve 30. letech 19. století, pohled na okapovou hranu jižní střechy. Vrchlabí, Krkonošské muzeum. Flögl Richard, 1935, sign. F 1326. Foto: public domain
48. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, návrh kostela 1886, řez příčný, detail sakristie. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sign. 47. Foto: autor
49. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, kostel sv. Vavřince, 1886–1889, návrh kostela 1886, pohled na jižní fasádu sakristie, detail. Vrchlabí, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sign. 47. Foto: autor
50. **Cheb**, neznámý autor, kostel sv. Michala, 1270, pohled od východu. Foto: Jiří Hudeček, public domain

51. **Děčín**, Friedrich von Schmidt, kostel sv. Jana Nepomuckého, 1868–1872 pohled od jihozápadu. Foto: Šjů, public domain.
52. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, varianta prvního návrhu na pohřební kapli, půdorys, 1886. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
53. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, varianta prvního návrhu na pohřební kapli, pohled boční, 1886. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
54. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, varianta prvního návrhu na pohřební kapli rozšířený o věnec kaplí a západní dvojvěží, půdorys, 1886. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
55. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, varianta prvního návrhu na pohřební kapli rozšířený o věnec kaplí a západní dvojvěží, pohled boční, 1886. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
56. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, varianta prvního návrhu na pohřební kapli rozšířený o věnec kaplí a západní dvojvěží, 1886, pohled čelní. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
57. **Vídeň**, Friedrich von Schmidt, kostel Panny Marie Vítězné, 1859–1875, pohled od západu. Foto: Wolfgang Glock
58. **Domanín**, Damasaus Deworetzky, Friedrich von Schmidt, hrobka Schwarzenberků, 1874. Foto: Autor
59. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, druhý návrh na pohřební kapli, 1886, půdorys. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
60. **Kiefersfelden**, Joseph Daniel Ohlmüller, pamětní kaple řeckého krále Oty, 1834. Reprodukce z: VOSTŘELOVÁ 2018, 224, obr. 61

61. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, druhý návrh na pohřební kapli, 1886, pohled boční. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
62. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, druhý návrh na pohřební kapli, 1886 pohled čelní. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
63. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891 druhý návrh na pohřební kapli, 1886, řez podélný. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
64. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, druhý návrh na pohřební kapli, 1886, řez příčný. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Fasc. č. 2, 44d. Foto: autor
65. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, prováděcí projekt na pohřební kapli, 1886, půdorys suterénu. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Neuspořádáno. Foto: autor
66. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, prováděcí projekt na pohřební kapli, 1886, pohled boční. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí. Neuspořádáno. Foto: autor
67. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, zaměření z roku 1907, půdorys suterénu. Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Sign. 48, Klášter Vrchlabí. Foto: autor
68. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891. Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sbírka fotografií, snímek průčelí při slavnosti svěcení 20. října 1891 biskupem Dr. Joh. Haisem. Johan Müller, 1891, fotografie, U 1586
69. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, dodatečný návrh sanktusníku ve štítu kaple, nedatováno. Státní oblastní archiv v Hradci Králové. Archiv velkostatku Vrchlabí, neuspořádáno. Foto: autor
70. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, zaměření z roku 1907, pohled boční. Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Sign. 48, Klášter Vrchlabí. Foto: autor

71. **Vrchlabí**, Stephan Tragl, pohřební kaple Czernin-Morzinů, 1891, pohled od jihovýchodu. Foto: autor
72. **Kyselka**, neznámý autor, kaple sv. Anny, 1884, pohled čelní. Foto: NPÚ ÚOP v Lokti, Jakub Chaloupka

Obrazová příloha